

Lakewood Daf Yomi

PRESENTED BY SRULY BORNSTEIN

לע״נ

ברוך דוב ז״ל בן יבלחט״א משה חיים ווידרא נ״י
הרב שמעון דוד בן ר' יעקב יוסף איידער זצ״ל

מראה מקומות רשפי אש

לע״נ מרים שיינדל בת יבלחט״א אפרים שמעון סינאוויץ

הוא שמשכו לרשותו, דידו עדיפא מחצירו, ע"כ.

אבן לכאורה לסברת המאירי דהטעם דלא מהני הגבהה בעבד משום דאין דרך שהאדון מגביה עבדו, א"כ הרי אף בזה נמי עכ"פ אין דרך שיגביה אותו, ואין זה מעשה קנין לעבד (וע"ע סוף ס"ק הבא).

איך מהני ההיקש דמשכבי אשה, לענין קנין

דהרי החסרון בכדרכה דלא מהני, הוא משום דכיון דיש לה נמי הנאה, אין כאן הגבהה לעבדות, דלא דמי לכלל הגבהה, דזה נהנה וזה מצטער.

וא"כ הרי בשלא כדרכה, דליכא הנאה, הא שפיר הוי הגבהה, ומה שייך ע"ז כלל היקש לכדרכה. ואולי נימא דכונת הגמ' דכיון דהוי היקש לכדרכה, א"כ אף בשלא כדרכה נמי הוי הנאה. אך צ"ע אי שייך למילף מההיקש דהוי הנאה, [דבפשוטו ההיקש הוא דחייב אע"פ דליכא הנאה], ע"ש בבית הלוי.

והנראה בזה דכונת הגמ', דכיון דמשכבי אשה כתיב, א"כ אף שלא כדרכה הוי כאן מעשה שניהם לביאה, וממילא אין כאן מעשה עבדות שיקנה אותה בהגבהה. ולפי"ז יותר תמוה הנתיבות דכתב דאם הגביה ביד ממש לכו"ע קונה מחמת משיכה. וזהרי להמאירי דהוי כאן חסרון דאין אדון מגביה עבד, א"כ מה נפ"מ אי הוי כאן משיכה, דעכ"פ אין זה מעשה אדון לעבד. [דכיון דהוי כאן סתירה לעבדות כשהאדון מגביה העבד, לא הוי בזה משיכה לרשותו].

בדן קנין מסירה

דהא הלשון אחזה בטלפיה, משמע שמעצמו אוחזה, ולא מסרה לו אדם. ולכן כתבו התוס', דלא בעינן מסירה מיד ליד, אלא כיון שאמר לו לך חזק וקני, קנה, והא דאיתא בב"מ (דף ח:) דבמציאה ונכסי הגר לא מהני מסירה, משום דמאן מסר ליה דליקני, היינו מי אמר לו לך חזק וקני.

אב"ל להמאירי הוי זה מחלוקת רק בדן הגבהה, דטעם דת"ק הוא דאין דרך שהאדון מגביה את העבד, ואין זה קנין לעבד. והנה הנתיבות שם (ס' קצ"ו סק"ד) כתב דכל המחלוקת אי מהני הגבהה בעבד היינו רק בהגבהה שהוגבה מכחו, אבל אם הגביהו בידו ממש, הרי הגבהה גופיה משיכה

(טו) **גמ'** השתא דאמרת הגביהו הוא לרבו קנאו, אלא מעתה, שפחה כנענית תקנה בביאה [מחמת הגבהה], ומשני כי קאמרינן זה נהנה וזה מצטער, הכא זה נהנה וזה נהנה הוא, ופריך שלא כדרכה מאי איכא למימר, ומשני מאן לימא לן דלאו הנאה אית להו לתרוייהו, ועוד משכבי אשה כתיב, הקישה הכתוב כדרכה לשלא כדרכה.

והקשה בבית הלוי (ח"ג סי' ז' סק"ב) דהא קרא דמשכבי אשה כתיב לגבי חיוב עריות, דחייב אף בשלא כדרכה, ואיך נילף מיניה לענין קנין עבד, דכמו שבכדרכה לא מהני, כמו כן בשלא כדרכה לא מהני. וזהרי ביבמות (דף נו:) מוכח, דאפי' לענין חיוב דחייבי לאוין, צריכין אנו לימוד מיוחד להשוות שלא כדרכה לכדרכה, ואיך נדמה אותם בלא לימוד לענין קנין. ונראה יותר להקשות, דהא כאן לא הוי הקנין מחמת הביאה, רק מחמת ההגבהה. **וא"כ** הרי לא שייך בזה כלל היקש, דכמו כדרכה לא מהני, כן שלא כדרכה.

(טז) **גמ'** והתניא, כיצד במסירה, אחזה בטלפה בשערה וכו'. ונהנה ברש"י לקמן (דף כה:) כתב, דמסירה היינו שבעליה מוסרים אותה ללוקח באפסר או בשערה וכו'.

וכתבו שם התוס', דמשמע מתוך פירושו דבעינן דוקא מסירה מיד ליד, והקשו

קנין. הלכות עבדים פ"ד פ"ה

וכן עבד עברי. מהיקשא דכי ימכר לך אחיך העברי או העבריה: ויראה לי וכו'. כלומר לדבר פשוט הוא שלא ימכרו ממכרת עבד כלומר לימכרו ולחזור אותו האדון למוכרו אלא שהולך לפרש כן בחמה לפי שמצינו שנתנה לו תורה רשות ליעדה לבנו קד"ח כיון שיכול ליעדה לאחר שאינו אדון מה לי בנו מה לי אחר קמ"ל:

יא אין האמה העבריה נמכרת וכו' עד קידושין תופסין בהם. פ"ק (דף כ.ז.):

יג המקדש את בתו וכו' עד כמו שביארנו. כתיבתא שם ופסק כמ"ק חלה דאיכא למידק דאמרין ההם (דף י"ח ע"ב) אפלוגמא דמ"ק ור"ש ופלוגמא דהני מנאי דתניא בגדו זה כיון שפירש טלימו עליה שזו אינו ראשי למוכרה דברי ר"ע ר"א אומר כיון שגד זה שזו אינו ראשי למוכרה כלומר וס"ק כר"ע ומשמע דה"פ כיון שפירש טלימו עליה האדון לשם יעוד שזו אין האב ראשי למוכרה ור"כ היאך פסק דאם יעד אוחה האדון ונתן האדון או גירשה וחזרה לרשות האב הרי האב מוכרה פעם שנייה ושמא י"ל דרבינו היה מפרש כיון שפירש טלימו עליה היינו אם קידשה לאחר אצל אם יעדה אדון אה"י שראשי למוכרה דק"ל מוכרה לשפחות אחר שפחות:

יד המוכר את בתו ואח"כ הלך וקידשה וכו'. אם (דף י"ט ע"ב) גבי הא דחמיא דמיעדה אפילו בסוף שש קמוך לשקיעת החמה משל לאומר לאשה ממקדשי לי מעכשיו לאחר שלשים יום וזה אחר וקידשה בסוף שלשים יום שמקודשה לראשון: **מן המוכר** את בתו ופסק וכו'. כתיבתא שם פ"ק קידושין ופסק כחכמים דפלוני אר"מ:

פ"ה א עבד כנעני נקנה וכו' נקנה בכסף או בשטר או בחוקה. משנה פ"ק קידושין (דף כ"ב ע"ב) עבד כנעני נקנה בכסף ובשטר ובחוקה. ומ"ש או בחליפין. שם מנא אף בחליפין. ומ"ש או במשיכה. שם אמר שמואל עבד כנעני נקנה במשיכה:

וקונה את עצמו וכו'. יתבאר בסמוך: **ועבד** קמן וכו'. פ"ק קידושין שם אמר רב אשי עבד קמן כבהמה דמי:

ב כיצד קונה את עצמו בכסף וכו'. שם (דף כ"ג.) נתבאר בגמרא שלדעת חכמים דקיימא לן כוונתייהו עבד קונה את עצמו בכסף ע"י אחרים אפילו שלא מדעתו לפי שזכות הוא לעבד ללכת ממכתו יד רבו וחיוב לאדם שלא בפניו וכן נתבאר שם שאם הקנה לעבד ע"מ שילך צו לחירות לא קנה רבו: וחסד

וכן עבד עברי לא יכול למכרו לאחר ולא ליתנו. ויראה לי שלא הוצרך הכתוב לאסור דבר זה [באמה] אלא מפני שיש לו ליעדה לבנו לכך נאמר לעם נכרי לא ימשול למכרה: **יא אין** אמה העבריה נמכרת אלא למי שיש לה עליו או לבנו קידושין כדי שתהא ראויה ליעוד כיצד מוכר אדם את בתו לאביו שאע"פ שאין האדון יכול ליעדה לו ראויה היא לבנו שהרי האמה בת אחיו. אבל אינו יכול למכור את בתו לבנו מפני שאינה ראויה לאדון שהרי היא אחותו ולא לבנו מפני שהיא אחות אביו: **יב יש** לאדם למכור בתו לפסולין כגון אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט שאע"פ שהן בלאו קידושין תופסין בהן: **יג המקדש** את בתו כשהיא קמנה ונתארמלה או נהגרשה אינו יכול למוכרה שאין אדם יכול למכור את

בתו לשפחות אחר אישות אבל מוכרה לשפחה אחר שפחות. כיצד מכרה לשפחות תחלה ויעד אותה האדון ומת האדון או גרשה וחזרה לרשות האב כשהיא קמנה הרי האב מוכרה פעם שנייה אפילו לכהן. וכן אם נפלה לפני יבם מן היעוד וחלץ לה אע"פ שהיא חלוצה פסולה מפני שהיא קמנה הרי נפסלה מן הכהונה ויש לו למוכרה לכהן הואיל וקידושין תופסין בה כמו שנתבאר: **יד המוכר** את בתו ויצאה בשנים או ביוכל או בגרעון כסף ועדיין היא קמנה יש לו לחזור ולמוכרה פעם שנייה כמו שביארנו: **מן המוכר** את בתו ואח"כ הלך וקדשה לאחר אם רצה האדון ליעד מיעד ואם לא ייעד האדון לא לו ולא לבנו כשתצא מרשות האדון יגמרו קידושיה ותיעשה אשת איש: **מן המוכר** את בתו ופסק על האדון על מנת שלא ליעד אותה אם רצה האדון ליעד מיעד שהתנה על מה שכתוב בתורה שתנאו בטל:

פרק חמישי

א עבד כנעני נקנה בחמשה דברים וקונה את עצמו בשלושה. נקנה בכסף או בשטר או בחוקה או בחליפין או במשיכה. וקונה את עצמו בכסף או בשטר או בראשי איברים. ועבד קמן הרי הוא כבהמה ונקנה במשיכה כמשיכת הבהמה וכבר ביארנו בתחלת ספר זה כל הדרכים שהעבדים נקנין בהם: **ב כיצד** קונה את עצמו בכסף כגון שנתן אחד לרבו [א]מעות ואמר לו על מנת שיצא עבדך בהם לחירות כיון שקיבל הרב את הכסף או שוה כסף יצא העבד לחירות. ואין

לחם משנה

ומכר לו ע"כ משמע דאכולהו קאי אלא שקשה על רש"י ז"ל דלמה לא פירש בגדו זה כיון שפירש טלימו עליה והיינו דאין אדם מוכר את בתו לשפחות אחר אישות אצל לשפחות אחר שפחות מוכר והיינו כרצון דהלכתא כוותיהו ודלא כר"ש: **יג המקדש** את בתו כשהיא קמנה וכו'. כיצד מכרה לשפחות ויעדה האדון וכו'. הקשה הרב כ"מ ז"ל על רבינו ז"ל שכתב שיכול למוכרה אחר שיעדה האדון וגרשה דבגמרא אמרו דה"ק דאית ליה מוכרה לשפחות אחר שפחות דריש בגדו זה כיון שפירש טלימו עליה דהיינו יעוד דאינו יכול למוכרה ורבינו ז"ל דפסק דמוכרה לשפחות אחר שפחות אף כמד לאחר יעוד יכול למוכרה ומיך דרבינו ז"ל מפרש דפירש טלימו עליה היינו דקדשה לאחר והיינו כדפירש ר"נ בגמרא לדחות בעיא דיעוד נישאין עושה וכו' וכמ"ש שם הכא בקידושין דעלמא קאי וכו'. אצל מ"מ נתקפו אצלי מאד דברי רבינו מכה הסוגיא אשר שם דהתם צעי למפשט צעיא דאירוסין עושה מצרייתא דקאמרה ושון שמוכרה אלמנה ואמרו שם האי אלמנה היכי דמי אילימא דקדשה נפשה אלמנה קרי לה כלומר דאין במעשה קטנה כלום וכדאמר עולא בפרק האיש מקדש קטנה שנתקדשה שלא מדעת אביה אפילו מילין אינה זריכה והלא דקדשה אביה נוי מני מוצין לה הא אף אדם מוכר את בתו לשפחות אחר אישות ומירבו בקידושי יעוד ואליבא דר' יוסי ברי' דאמר מעות הראשונות לאו לקידושין ניתנו וכיון שכן האב לא קדשה אלא היא קדשה את עצמה ולכך יכול למוכרה אח"כ וכן אסקו במסקנא לה

משנה למלך

יא אין אמה העבריה נמכרת אלא למי שיש לה עליו. כ"ז וכן אינו יכול למוכרה למי שהיא נשוי עם אחותה אע"פ שאפשר שמתו ויכול ליעדה הכי איתא בירושלמי פ"ק וכו"כ מהרי"מ ע"ש בחידושי יע"ש:

פ"ד

מגדל עזו

לך או לנכד או פדה אוחס: וכן אם נפלה לפני יבם כו' עד כמו שיתבאר. פ"ק קידושין בגלי וירושלמי הוא עיקר ההלכה והביאור בה הפסק ופי' להלכות אישות: **יד המוכר** את בתו ויצאה בשנים ב' עד כמו שביארנו. פ"ק קידושין (דף י"ח) והביאור בה הפסק: **מן המוכר** את בתו וכו' עד סוף הפרק. הכל פ"ק קידושין (דף י"ט ע"ב): **פ"ה א עבד** כנעני נקנה ב' עד בלתי כחלד. הכל פ"ק קידושין (דף כ"ב וכו"ג):

אמר

הנהגות מיימוניות

ב [א] ובירושלמי גרסין דעבד אין מקבל מתנה מרבו לעצמו אבל מקבל מתנה מאחר ומאחר בשנים ב' עד כמו שביארנו. פ"ק קידושין (דף י"ח) והביאור בה הפסק: **מן המוכר** את בתו וכו' עד סוף הפרק. הכל פ"ק קידושין (דף י"ט ע"ב): **פ"ה א עבד** כנעני נקנה ב' עד בלתי כחלד. הכל פ"ק קידושין (דף כ"ב וכו"ג):

ולא אתו רבנן לאפלוגי אדר"מ אלא בע"י עצמו, שפיר מצי לערובינהו⁶⁸.

ואוקימנא אלא בכסף בין על ידי אחרים בין ע"י עצמו וכו'. עד ושלש מחלוקות בדבר כו'. פי' דלר"מ בכסף ע"י אחרים אפי' בע"כ, ולא על ידי עצמו אפי' מדעתו דאין קנין לעבד בלא רבו, ובשטר על ידי עצמו דגיטו וידו באין כאחת, ולא ע"י אחרים שלא מדעתו דחוב הוא לו, ורבנן סברי בין בכסף בין בשטר בין ע"י אחרים בין ע"י עצמו, ורשב"א מודה לרבנן בכסף דבין ע"י אחרים בין ע"י עצמו, ופליגי בשטר דסבר דע"י אחרים אין כרבנן, אבל ע"י עצמו לא, והא דקתני רשב"א אומר אף בשטר על ידי אחרים ולא ע"י עצמו, לאו אכסף דידיה קאי למתני אף בשטר, דבכסף מודה הוא כדאמרן, אלא אדר"מ קאי⁷⁰, והכי קאמר אף בשטר אני אומר מה שאתה אומר בכסף, דוקא ע"י אחרים אבל לא ע"י עצמו, מיהו בתוספתא לא קתני אף⁷¹, אלא הכי קאמר רשב"א אומר בשטר ע"י אחרים, וכן הוא בגמרא במקצת נוסחאות⁷².

ושלש מחלוקות אלו נראה מדברי רש"י ז"ל⁷³ דס"ל דשלשתם שנויים במשנתנו, דרבנן דמתניתין היינו רבנן ממש, והכי קאמר וחכמים אומרים בכסף אף ע"י עצמו וה"ה לשטר דאף ע"י עצמו, וסיפא דמתני' דקתני בשטר ע"י אחרים, ע"י עצמו לא, היינו רשב"א. והא ליתא כלל דהא סכינא חריפא מפסקא דמתניתין היא⁷⁴, וכל כי האי גוונא לא סגי' דלא מפרשי' לה בגמרא ונימא דמתניתין חסורי מחסרא והכי קתני, ועוד⁷⁵ דלישנא דגמרא קאמר בכסף בין ע"י אחרים בין ע"י עצמו ובשטר ע"י אחרים ולא ע"י עצמו רשב"א היא, דאלמא כולה סברא דרשב"א

היא. אבל הנכון⁷⁶ דבמתני' לא איירי אלא ר"מ ורשב"א, ורבנן דמתני' היינו רשב"א, והא דקתני לה בלשון חכמים משום דמודו רבנן בכל מאי דקתני בהדיא במתניתין, דבכסף בין על ידי עצמו בין על ידי אחרים, ובשטר על ידי אחרים דזכות הוא לו, ולא פליגי עליה אלא במאי דלא קתני בהדיא במתניתין אלא דנפיק מדיוקא, דעל ידי אחרים אין ע"י עצמו לא, דסברי רבנן דאף בשטר ע"י עצמו כרבי מאיר, משום דגיטו וידו באין כאחת. וכי תימא וכיון דרבנן לא איירו במתניתין, מנא לן דשלש מחלוקת בדבר, והאי סברא שלישית דרבנן מנא תיתי, איכא למימר דכיון דתני להא דרשב"א בלשון חכמים, מינה שמעינן דמודו רבנן במאי דתני בהדיא, ואידך דלא תני בהדיא דהיינו שאינו יוצא בשטר ע"י עצמו, שמע"י דפליגי רבנן עליה מדקימא לן גיטו וידו באין כאחת⁷⁷, הילכך קי"ל אליבא דהלכתא כרבנן, ובכסף בין ע"י עצמו דיש קנין לעבד בלא רבו, ובין ע"י אחרים אפי' בעל כרחו דקבלת רבו גרמה לו, ובשטר נמי בין ע"י עצמו דגיטו וידו באין כאחת, ובין ע"י אחרים דזכות הוא לו, וזכין לאדם שלא מדעתו אבל לא בעל כרחו, וזו שיטת רבינו הרמב"ן ז"ל.

איבעיא להו⁷⁸ עבד⁷⁹ מהו שיעשה שליח לקבל גיטו. תמיהא מילתא⁸⁰ דכיון דמודה רשב"א דבשטר ע"י אחרים שלא מדעתו דזכות הוא לו, מאי נפקא לן מינה אי הוי שלוחו, דכי לא הוי שלוחו נמי משתחרר על ידו, ואיכא למימר⁸¹ דנפקא מינה בשפירש הרב שאינו נותן לו בתורת זכוי אלא בתורת שליחות, שאמר לו הילך כמו שאמר, דבכי האי גוונא אי לא מצי האי משה שליח לא יצא לחירו' כלל ואפי' הגיע הגט לידו,

בהערה 58) היא מקושיה זו, וע"ע עצמות יוסף, אור חדש וחי' ר' מאיר שמחה. 69 כ"כ הרמב"ן. רשב"א ורבנן במהדו"ב, וע' בקרבן נתנאל אות נ. 70 כ"כ הראשונים הנ"ל, אמנם רש"י ותוס' סברי דלרשב"א בין בכסף ובין בשטר, ע"י אחרים ולא ע"י עצמו, וא"כ לדידם שפיר אמר רשב"א אף, וע' בבעל המאור ובמלחמות בסוגיין. 71 כ"כ הרמב"ן ורבנן במהדו"ב, אבל בתוספתא שלפנינו כמסכתין פ"א ה"ד, איתא: רשב"א אמר משום ר"מ אף בשטר ע"י אחרים ולא ע"י עצמו, וכן הובא ברשב"א. ע"ש, וע' מקנה. 72 כ"כ הרמב"ן, רשב"א ורבנן במהדו"ב. 73 בד"ה ושלש מחלוקות בדבר, וע' חידושי הריטב"א <מה"ק> - קידושין / יום טוב בן אברהם אשכנזי (ריטב"א) {עמוד 136} (726077)

במהדו"ב לרבנן שהאריך בבאור השיטות. 74 כ"ה הרמב"ן, רשב"א ורבנן במהדו"ב. 75 ג"ז שם. 76 כ"כ הרמב"ן, רשב"א, תוס' רי"ד ורבנן במהדו"ב, וע' פנ"י. 77 ע' בתוס' סוד"ה רבי שמעון בן אלעזר ובמהרש"א. 78 לפנינו: בעי רבה, ויש להוסיף כאן: לר' שמעון בן אלעזר. 79 כ"ה במהדו"ב לרבנן, ולפנינו נוסף: כנעני. 80 כ"ה בתוד"ה מהו שיעשה, ושאר ראשונים, וע' פנ"י ואור חדש. 81 כ"כ הרמב"ן, רשב"א, רבנן במהדו"ב, שיטה קדמונית, וכע"ז בתוס' רי"ד, ואפשר שזוהי גם כוונת תוס' בתרוצם הראשון, וכן פירש בס' יד דוד, ע"ש ובמקנה ובשו"ת מהרש"ם ח"ו סוף סי' קלה.

וקונה את עצמו בראשי איברים שאינם חוזרים, אמר ר' יוחנן בר מורי מפני המחלוקת אית תנווי תנו צריך גט שחרור ואית תנווי תנו א"צ גט שחרור, פירוש דלמאן דאמר צריך גט שחרור נמצא שאינו קונה את עצמו בראשי איברים לגמרי אלא בכסף ושטר⁷⁹⁶. וזה הטעם נכון מדבריהם ז"ל:

[כג, ע"א] גמרא נהי נמי דשלא מדעתו מכדי שמעינן להו לרבנן דאמרי זכות וכו'. פירוש הוא הדין דאפילו בעל כרחו נמי⁷⁹⁷ משום טעמיה דרבא דכסף קבלת רבו גרמה לו, אלא ההוא טעמא אליבא דר' מאיר איתמר, ולא פשיטא מילתא בגמרא דמודו בה רבנן כדי שיקשו ממנה, לפיכך הקשו ממה ששנינו בפירוש במסכת גטין דף י"א ע"ב שזכות הוא לעבד שיוצא מתחת רבו לחירות⁷⁹⁸. והא דאמרינן ניערבינהו וניתנינהו ולא מתרין משום דכסף על ידי אחרים אפילו על כרחו ושטר על ידי אחרים דוקא שלא מדעתו, דההיא לא תני לה הכא תנא כלל, דלא אתא אלא לאיפלוגי אדרבי מאיר בעל ידי עצמו דוקא, וכיון דתרווייהו על ידי אחרים כשרים הוה ליה

בפרק חזקת⁷⁸² דף נ"ז ע"א ואינו קונה נמי בעבדים, והגביהו לרבו דקני⁷⁸³ בין בעבדים בין בקרקעות כדגמרינן מינה⁷⁸⁴ המציע מצעות⁷⁸⁵ בנכסי הגר⁷⁸⁶ ההיא נמי הנאה היא שהוא בגופו נהנה מן הקרקע, הא אכילת פירות ותשמישי צרכיו כגון שטיחת פירות ורעיית בהמה לא קני כלל⁷⁸⁷. והר"ם פג משתבש אפילו באכילת פירות⁷⁸⁸. ודאמרינן לקמן⁷⁸⁹ במה תפשתם בישיבה היינו מציע מצעות, אי נמי נעל וגדר הוא שאי אפשר לישב בארץ בלא גדרות ותקונין. ומצאתי בירושלמי⁷⁹⁰ המוכר בית לחבירו כיון שצבר לתוכו קנאו ואין זה דרך גמרא שלנו, וכן אמרו שם⁷⁹¹ כיון שמסר לו מפתח קנה, ובדידן⁷⁹² מסקינן דלא קנה אלא דכמאן דאמר ליה לך חזק וקני הוא:

וקונה את עצמו. כתוב בתוס' חכמי הצרפתים ז"ל קשה לן אמאי לא תני נמי בשן ועין ובראשי איברים, וי"ל בקנסא לא קא מיירי שאם הודה פטור. ועוד יש לומר⁷⁹³ שלא שנו במשנתנו אלא מה⁷⁹⁴ שיש בו חלוק בין ע"י עצמו בין על ידי אחרים כגון כסף ושטר. וטוב מזה ומזה מצאתי בירושלמי⁷⁹⁵ ולמה לא תנינן

פג. פ"א מה' מכירה ובפ"ב מה' זכי' ומתנה.

מצעות קונה אף בנכסי חבירו דלא כרב האי גאון בספר המקח כיון שנלמד מעבד שחזקה בנכסי חבירו הוא. ועיין מה שכתב רמ"ש שפירא בהגהות על הר"י מיגאש שם. 788. בכת"י לונדון נוסף: ותשמישי צרכיו. 789. כו ע"א. 790. פ"א ה"ד. 791. נוסף ע"פ כת"י. 792. ב"ק נב ע"א. 793. ע"פ כת"י. ובנדפס: א"נ. 794. נוסף ע"פ כת"י. 795. פ"א ה"ג. 796. משמע מדבריו שאף שנפקע הממון על ידי ראשי אברים ורק צריך גט שחרור להפקיע את האיסור מכל מקום נפקע קנין האיסור על ידי כסף, אך בגיטין לט ע"ב מבארת הגמ' דברי רבי שנתייאשתי מפלוני עבדי אין לו תקנה אלא בשטר שכיון שנפקע הממון על ידי היאוש לא שייך כסף להוציאו לחירות כי פקע ליה כספא ואין שייך כסף על קנין איסור לחוד. 797. ע"פ כת"י. ובנדפס: נמי בע"כ. 798. כן כתב ברשב"א והוסיף עוד שאפילו בשטר איתיה על ידי אחרים בעל כרחו לרבנן כמו שיבואר שם ובשטר ודאי טעם רבנן משום שזכות הוא לעבד שאילו היה חוב לעבד לא היה משתחרר על ידי אחרים בעל כרחו, לכן נקטו טעם דזכות הוא לו שעולה

782. ב"ב. 783. נוסף ע"פ כת"י. 784. שם נג ע"ב. 785. אך בשיטה מקובצת (ב"ב נ"ג ע"ב) כתב שמציע מצעות נלמד מהרחיצו והלבישו כלומר האדון לעבד שהוא דומיא דמציע מצעות בנכסי הגר. וכתב במגיד משנה (זכיה פ"ב ה"ד) בשם הר"י מיגאש שמציע מצעות קונה משום שמיפה את הקרקע והוי כציוור בנכסי הגר. וכן כתב בחידושי הר"י מיגאש ב"ב נ"ג ע"ב ד"ה אמר רב עמרם וכו'. ובלחם משנה (שם) כתב שלפי זה גם בעבד שרחצו וסכו היינו בין העבד לאדון שקונה משום שנשתמש בגוף העבד, ובין באדון לעבד שקונה משום שמתקן ומיפה את העבד, ומזה מוכיחים שמציע מצעות קונה ולא מהגביהו העבד את האדון ששם קונה משום שנשתמש בגוף של העבד. 786. בנדפס נוסף תיבות: בזמן הבית, ואינם בכת"י ואין להם משמעות. 787. נמצא שיש שלש שיטות בטעם שהצעות מצעות קונה, לדעת הרמב"ם משום שנשתמש בקרקע ואכילת פירות הוי חזקה. לדעת רבינו משום שנהנה גופו. ולדעת הר"י מיגאש משום שהאדון מיפה את העבד. והרמ"ה (שם ב"ב אות רל"ג) מוכיח שמציע

וכן במקצת נוסחאות בגמרא. ורש"י ז"ל פירש דמתניתין דקתני וחכמים אומרים בכסף אף⁸⁰⁴ על ידי עצמו הוא הדין לשטר⁸⁰⁵ ואף בכסף קאמר ומני רבנן היא, וכי קתני בשטר על ידי אחרים רכי שמעון בן אלעזר ועל ידי אחרים ולא על ידי עצמו קאמר והוא הדין לכסף, ואף בשטר קתני, ושלש מחלוקות במשנתנו עצמה וסכינא חריפא מפסקא מתני', הא כל כי האי גוונא פרושי מפרשי בגמרא דחסורי מחסרא והכי קתני, ועוד דלישנא דגמ' קאמר אלא בכסף בין על ידי אחרים בין על ידי עצמו בשטר על ידי אחרים ולא על ידי עצמו ורשב"א היא, אלמא כולה מילתא כדרכי שמעון תנא ליה הכי מדלא קאמר בכסף בין על ידי עצמו בין על ידי אחרים והוא הדין לשטר, ומאי בכסף אף בכסף לרבנן, בשטר על ידי אחרים ולא על ידי עצמו ור' שמעון היא, אלא כולה מתני' בחד תנא מוקמינן. וכן נראין דברי ר"ח ז"ל ורבינו בהלכות.

ולכאורה משמע לן דבכסף על ידי אחרים דקאמרי רבנן אף בעל כרחו משום דקבלת רבו גרמה לו, תדע שהרי לא פירשו אלא אמרו בכסף על ידי עצמו אלמא על ידי אחרים כרבי מאיר סבירא להו, ועוד דכיון דרבי מאיר סבר הכי ולא מצינו שחלקו חכמים בדבר כר' מאיר קיימא לן, ואע"ג דאמרינן בגמרא נהי נמי שלא מדעתו מכדי שמעינן להו, כבר פירשתי דיהיב ליה לכולי טעותיה⁸⁰⁶, כלומר אפילו תימא נמי דלית להו לרבנן קבלת רבו גרמה לו קשה, אבל אמסקנא אטעמא דר' מאיר סמכינן דרבנן לא פליגי עליה. אבל הרי"ף ז"ל כתב⁸⁰⁷ בכסף על ידי אחרים אף על פי שנתנו לרב שלא מדעתו

לערוכינהו, דהא בכסף על ידי עצמו וכל שכן על ידי אחרים דקתני לא משתמע מיניה בעל כרחו כלל אלא דומיא לשטר ע"י אחרים⁷⁹⁹:

והא דאקשינן והא קיימא לן גיטו וידו באין כאחד. פרש"י ז"ל שמעשים בכל יום שמורין כן, ואפשר מדתנן בגיטין דף ע"ז ע"א הזורק גט לאשתו⁸⁰⁰ לתוך ביתה או⁸⁰¹ לתוך חצרה מגורשת, ופירש רבא התם טעמא משום דגיטה וידה באין כאחד, וגמר לה לה מעבד בשטר ע"י עצמו דאלמא גיטו וידו באין כאחד, ועביד בה⁸⁰² עובדא התם וקיימא לן כוותיה משום הכי מקשינן הכא והא קיימא לן גיטו וידו באין כאחד, ואי רבנן פליגי עליה דר' מאיר היכי קיימא לן כר' מאיר.

ומפרקינן זרבי שמעון בן אלעזר היא. כלומר מאן חכמים דמתני' רבי שמעון בן אלעזר היא דסבר בכסף בין על ידי עצמו בין על ידי אחרים, ובשטר על ידי אחרים אפילו שלא מדעתו, אבל על ידי עצמו לא, אבל חכמים סברי לה כרשב"א בכסף שאפילו על ידי עצמו שיש קנין לעבד בלא רבו בעל מנת, שלא אמר אין קנין אלא לר' מאיר, ובשטר על ידי אחרים נמי סבר לה כותיה דהא שמעינן להו זכות הוא לעבד וכו', ומפני כך שנו רשב"א בלשון חכמים, אבל מה שאמר בשטר שאינו על ידי עצמו סברי לה כרבי מאיר והיינו דקיימא לן גיטו וידו באין כאחד דלאו רבים פליגי עליה אלא רבי שמעון בן אלעזר בלחוד הוא דפליגי עליה, והא דקתני בדרכי שמעון אף בשטר הכי קאמר ליה לר' מאיר דאמר כסף על ידי אחרים ולא שטר, וקאמר ליה אף שטר על ידי אחרים ולא על ידי עצמו. ובתוספתא⁸⁰³ לא גרסינן אף

שבשניהם לא מועיל רק שלא מדעתו ולא בעל כרחו לא דמי כסף לשטר לגמרי, ששטר על ידי עצמו ודאי מועיל אף בעל כרחו ואילו כסף על ידי עצמו מועיל רק מדעת העבד. 800. נוסף ע"פ כת"י. 801. נוסף ע"פ כת"י. 802. ע"פ כת"י. ובנדפס: ליה. 803. פ"א ה"ד. 804. נוסף ע"פ כת"י. 805. ע"פ כת"י. ובנדפס: ה"ק בשטר. 806. ע"פ כת"י. ובנדפס: טענותיה. 807. ח

בין לכסף ובין לשטר. 799. אך בפנ"י (ד"ה ורבא) ובביאור הגר"א (יו"ד סי' רס"ו ס"ק ס"ד) הוכיחו כשיטת הרי"ף שלרבנן לא מועיל כסף בעל כרחו של עבד ורק שלא מדעתו מועיל כשטר מקושיית הגמ' מכח זכות הוא לו ולא מכח קבלת רבו גרמה, וכן מקושיית הגמ' בהמשך גערבינהו וניתנינהו. ובחידושי ר' מאיר שמחה דחה ראיה זו שאף שנאמר שכסף דומה לשטר בעל ידי אחרים

שליחותו של עבד, כגון שאמר לשליח הילך כמו שאמר אינו גט, ומכאן יש לך ללמוד שמה שזכין לאדם שלא בפניו אינו מטעם שליחות, לפיכך אפשר שזכין לו⁸¹¹ לקטן אפילו מן התורה אעפ"י שאין לו שליחות⁸¹². אבל יש לדחות דשאני עבד שישנו בכלל שליחות שהרי הוא נעשה⁸¹³ שליח, מה שאין כן בקטן שאינו בכלל שליחותו לפיכך יש לומר שאף זכייתו מדבריהם ואין כאן מקום להאריך⁸¹⁴ :

א"ל הא דאמר רב הונא בריה דרב יהושע הני כהני וכו'. קשה לך הא דמבעיא להו בפרק אין בין המודר⁸¹⁵ דף ל"ה ע"ב הני כהני שלוחי דרתמנא נינהו או שלוחי דידן נינהו, למאי נפקא מינה למודר הנאה, תפשוט מדרב הונא בריה דרבי יהושע. ואיכא למימר לא בעי למפשט

של עבד דקיימא לך זכות הוא לעבד שיצא לחירות וכו' פד⁸⁰⁸. ולהאי סברא בעל כרחו לא, אלא דוקא שלא מדעתו ושיאמר העבד כששמע רוצה אני, אבל צווח לא יצא לחירות, דכי אמרינן זכין לאדם שלא בפניו הני מילי באומר באותה שעה ששמע רוצה אני אבל לא בצווח, כדאיתא בבא בתרא בפרק יש נוחלין דף קל"ח ע"א⁸⁰⁹, וכן הדין בשטר לדברי הכל שלא נתרבה שטר על ידי אחרים אלא שלא מדעתו אבל בעל כרחו לא:

[כג, ע"ב] מהו שיעשה שליח לקבל גיטו מיד רבו. פירוש דעל ידי אחרים דקאמרינן היינו שאמר להם הרב זכו בשטר זה לפלוני, אבל לא מחמת שליחות, שאם עשאו הוא שליח להביא⁸¹⁰ לו גיטו ונותן להם הרב מחמת

פד. וכן הוא ברמב"ם פ"ה מה' עבדים ה"ב ועיין ברשב"א וריטב"א שהכריעו דאפילו בע"כ משום קבלת רבו אלא דהרשב"א טובר דאפילו משום זכות מהני בעבד בע"כ ע"ש. ולכאורה ראיה להרי"ף והרמב"ם מהא דהילך מנה והתקדשי לפלוני מקודשת מדין עבד כנעני, ואם עבד כנעני משום קבלת רבו אין ראיה משיחרור לקדושין.

להפקיע את העבד מהאדון שיהיה בן חורין, ואם לא שייך קנין להפקיע אותו מהאדון רק לקנותו לא מועיל בעל כרחו. ובקהילות יעקב סי' כ"ז גם כתב כן. 810. ע"פ כת"י. ובנדפס: לקבל. 811. גוסף ע"פ כת"י. 812. ובקהילות יעקב (סי' כ"ז אות א') כתב שראיתם הוא לפי פירוש הראשון בתוס' שאף שאין העבד עושה שליח מועיל שטר על ידי אחרים מדין זכיה. אך לפירוש השני בתוס' שאם אין העבד עושה שליח מועיל שטר על ידי אחרים בעל כרחו, אינו מדין זכיה אלא כמו שביאר המהר"ם שכיון שקונה אותו בעל כרחו כך מקנה אותו בעל כרחו, ואין להוכיח מזה שזכיה לאו מטעם שליחות. 813. ע"פ כת"י. ובנדפס: עושה. ואין זה מובן, כי ע"ז הדיון אם עושה שליח, וע"ז מפרש רבינו שכיון שודאי נעשה שליח יש לומר שעושה שליח. 814. והר"ן בקידושין פרק שני כתב שהרשב"א גם מודה שגיטו וידו באים כאחד אלא שצריך שיצא הגט לרשות שאינו שלו, ומה שאינו זוכה בגט אינו משום שאין לו יד אלא משום שצריך לצאת לרשות שאינה שלו לכן מועיל בתורת זכיה. ובאבן האזל (מלוה פ"כ ה"ב) ביאר שזכיה אף שמטעם שליחות אינה כשליחות לגמרי שבשליחות נעשה השליח כמו המשלח על עיקר המעשה וזכיה חשוב שהוא מגביה וזוכה בהגבתו בשביל הזוכה, ולכן בתחילת קבלת השטר אין יד המקבל כיד העבד ויצא הגט לרשות שאינה שלו ואמרינן גיטו וידו באים כאחד, אבל בשליחות חשוב כאילו קיבל העבד הגט ולא יצא לרשות שאינה שלו. 815. נדרים.

ע"ב. 808. בהגהות ר' איסר זלמן ציין שכן כתב הרמב"ם בפ"ה מהלכות עבדים ה"ב, אך הרשב"א והריטב"א הכריעו שמועיל אפילו בעל כרחו משום קבלת רבו, אלא שהרשב"א סובר שאף שטר מועיל בעל כרחו משום זכות לעבד. וכתב שם שיש להוכיח כדעת הרי"ף והרמב"ם שמועיל מדין זכין מדף ז' ע"א בהילך מנה והתקדשי לפלוני מקודשת ולמדו מעבד כנעני, ואם עבד כנעני מועיל מדין קבלת רבו אין ראיה משחרור לקידושין. וכבר הקדימו בבית מאיר ובתמדת שלמה שהקשו איך לומדים הילך מנה והתקדשי לפלוני מעבד כנעני שמועיל קבלת רבו הרי שם אין קונה ומה שאין כן בקידושין שהבעל קונה את האשה. והובא בספר ברית אברהם על מסכת נדרים בשם רבי ראובן גרוזובסקי שקבלת רבו גרמה שייך בכל קנין כסף שאין הנתינה גורמת הקנין כי אם קבלת הכסף, אך הבית מאיר והתמדת שלמה פירשו שדברי רבא הם רק בעבד כנעני שאין צריך לקנות אלא שיצא מהאדון, אבל בשאר מקומות צריך נתינת הקונה. 809. באמרי משה (סי' כ"ד אות ט') כתב שמחלוקת הראשונים אם כסף מועיל על ידי אחרים בעל כרחו של עבד תלוי אם כסף מועיל מדין שחרור או מדין קנין שמוכר את העבד לעצמו, שאם הוא מדין שחרור מועיל אף בעל כרחו ואינו דומה לשטר שלא מועיל משום שקבלת אחרים גרמה לו וצריך שליחותו של עבד והוא מדעתו, אבל כסף מועיל משום שקבלת רבו גרמה לו, אך אם הוא מדין קנין לעצמו לא מועיל בעל כרחו. או אף שהוא קנין נחלקו אם שייך קנין

שליחות קאמר רשב"א דכיון דאיהו לא מצי
מקבל שליח נמי לא מצי משוי, הילכך בשטר
ע"י אחרים דקאמר היינו אפי' עומד וצווח
משום דלא שייך ביה שליחות וזכיה¹⁰⁹³. וכן
משמע מתוך פירש"י¹⁰⁹⁴.

הדר פשטה גמר לה לה מאשה. ואף בשטר
ע"י אחרים דקאמר היינו בתורת שליחות.
ואע"ג דקתני אף ובכסף משתחרר הוא בע"כ
אפי' עומד וצווח, אין לחוש בכך אם ע"י
אחרים של כסף ושל שטר אינם שוים, דהכי
נמי אמרי' לעיל¹⁰⁹⁵.

דאמר רב הונא בריה דרב יהושע הני כהני
שלוחי דרחמנא ניהו. תימה דבעיא היא
בנדריים פ' אין בין המודר¹⁰⁹⁶ אי הוו שלוחי
דרחמנא או שלוחי דידן ולא איפשטא, ואמאי
לא מיייתי התם הא דרב הונא ברי' דרב יהושע
למפשטה. וי"ל לפי שאין התלמוד רוצה
לפשוט אלא ממשנה או מברייתא¹⁰⁹⁷. וכהנה
יש הרבה בתלמוד¹⁰⁹⁸.

ואין קנין לאשה בלא בעלה. פירש"י הך
דאשה בעלמא איצטריכא ליה ולא הכא, אלא
משמע ליה דאשה כעבד הואיל ובעלה זכאי
במציאיתה ובמעשה ידיה¹⁰⁹⁹, יש להשוותם
לענין מתנה. ולא לגמרי קאמר דאשה אע"פ
שאין לה קנין בלא בעלה, היינו לקבל מתנה
מאתר, אבל לקבל מתנה מבעלה, יש לה קנין
כדאמרי' בחזקת הבתים¹¹⁰⁰ דהנותן מתנה

קיי"ל דגיטו וידו באין כאחד, דא"כ עבדינן
דלא כרבנן. ואי גרס בברייתא בדברי רשב"א
אף בשטר על ידי אחרים ולא ע"י עצמו ניחא,
דע"כ ג' מחלוקות בדבר. אבל אי לא גרס אף
בדבריו אז תימה מנ"ל הא דג' מחלוקות
בדבר, דילמא כולה מילתא דרבנן דמתני'
רשב"א היא, ובכסף ע"י עצמו היינו אף ע"י
עצמו ובשטר ע"י אחרים היינו דוקא ע"י
אחרים. והא דקיי"ל גטו וידו באין כאחד
משום דסבירא לן כר"מ ולא כרשב"א.

וי"ל משום דאשכחן רבנן דפליגי עליה דר"מ
דאית להו גיטו וידו באין כאחד בסוף פ"ק
דגטין¹⁰⁹⁰, גבי האומר תנו גט זה לעבדי,
וא"א ליישב דברי חכמים אם לא נאמר דאי
לא עריק הוה מצי זריק ליה גיטה ופסיל ליה,
אלמא אית להו לרבנן גיטו וידו באין כאחד,
הילכך הוצרך לומר ג' מחלוקות בדבר¹⁰⁹¹.

[כג, ב] מהו שיעשה שליח לקבל גיטו מיד
רבו. הא לא מבעיא ליה אם אמר לאחר לקבל
גיטו מיד רבו אי הוי גיטא או לא, דפשיטא
דלא גרע ממה שאם לא אמר לו כלום¹⁰⁹².
אלא הא קא מבעיא ליה בשטר ע"י אחרים
דקאמר רשב"א אם בתורת שליחות קאמר
ולמ"ד זכות הוא לו יכול לקבל גיטו שלא
מדעתו כ"ז שאינו מוחה, ולמ"ד חוב הוא לו
צריך לעשות מרצונו. או דילמא לאו בתורת

פ"י זה בתוס' בשם ויש מפרשים. 1094 ע"י רש"י
ד"ה או דילמא ובמרומי שדה כאן. ור' רשב"א
וריטב"א. 1095 ר' ד"ה נערבינהו. 1096 לה,
ב. 1097 וז"ל תוס' הרא"ש נדרים שם: ועי"ל בהא
דפשיט התם דשלוחי דרחמנא ניהו היינו דבצווי
המקום הם עושים, דאי בצווינו עושין היאך מצוה
לאחר לעשות דבר שא"י לעשות, ומ"מ מבעיא ליה
הכא מה שצוה להם המקום לעשות בשליחותו צוה
לעשות ומודר הנאה שרי, או בשליחותינו צוה לעשות
ואסיר. עכ"ל. ויתכן שלזה כיוונו התוס' כאן בתירוץ
השני. אך ע"י תוס' יומא יט, ב ד"ה מי דא"א לאמר
כן. ועי' גבורת ארי שם. — בתוס' הרא"ש להלן מא,
ב דאפי' בעלים מוחין כשר. ולפי"ז צ"ב תירוץ
בנדריים הנז', ועי' עצמות יוסף כאן וכיוון לו בדב"א
ח"א סוס"י יג. 1098 ר' תוס' הרא"ש יומא יט, ב
והגהות מהרי"ב וגהש"ס כאן. 1099 משנה כתובות
מו, ב יתר עליו הבעל וכו'. ובפרש"י. 1100 נא,

1090 יד, ב. 1091 ע"י עצמות יוסף ופנ"י מש"כ
בזה. 1092 כמבואר במשנה כב, ב ובשטר ע"י
אחרים. אולם דעת ה"מ בתוס' דאמירתו גרע מלא
אמר כלום, משום שבא מטעם שליחות, וצ"ל דס"ל
דזכיה לאו מטעם שליחות ולכן מהני ע"י אחרים. ועי'
תוס' להלן נו, א ד"ה מתקיף, דס"ל דזכיה מטעם
שליחות וצ"ע. ועי' רמב"ן כאן רשב"א ור"ן כאן ולהלן
רפ"ב, ריטב"א וחי' מהרי"ט ובאר"ש הל' גרושין פ"ב
הט"ו. ורבינו דלא הזכיר תי' זה משום דס"ל דזכיה
מטעם שליחות ראה להלן מב, א ובפסקיו שם סי ז.
וגיטין פ"א סי יג. וראה בארוכה בקצוה"ח ריש סי'
קה דברי אמת הל' גיטין סי' נב קהלת יעקב (אלגזי)
אות קיט, שו"ת הרי"מ אה"ע סי' כו וחי' הרי"ם גיטין
יא, ב, אמרי בינה חו"מ סי' כט, חי' הגר"ש שקופ סי'
ד וברכ"ש שם סי' י. ועי' באר יצחק או"ח ח"א סי'
א ענף ג כמה שדן מתוס' כאן על דברי קצוה"ח סי'
רמג בענין הפרשת חלה ע"י משרתת. 1093 ומובא

אונקלוס

ויקרא כה בהר תקכג

בְּיֹבֵלֹא אַרְי בְּתִי קְרוּי לְוֹאֵי הַיָּא
אֲחִסְנָתְהוֹן בְּגוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:
לוּ וְחֻקְל רְוּח קְרוּיְהוֹן לֹא יִזְדָּבֶן
אַרְי אֲחִסְנַת עֲלֵם הוּא לְהוֹן:
לֹא וְאַרְי יִתְמַסְפֵּן אַחוּף וּתְמוּט
יְדֵה עֲמָף וּתְתַקֵּף בֵּה דִיר וְתוֹתֵב
וְיַחֲי עֲמָף: לוּ לֹא תִסֵּב מִגָּה
חִבּוּלָא וּרְבִיתָא וְתִדְחַל מֵאַלְהֵךְ
וְיַחֲי אַחוּף עֲמָף: לוּ יֵת כְּסָפֵךְ לֹא
תִתֵּן לֵה בְּחִבּוּלָא וּבְרִבִיתָא לֹא
תִתֵּן מִיְכָלְךָ: לוּ אֲנָא יֵי אֲלֵהֲכוֹן
דִּי אֲפִקִית יִתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמַצְרַיִם
לְמִתָּן לְכוֹן יֵת אַרְעָא דְכְנַעַן
לְמַהוּי לְכוֹן לְאַלְהָא: לוּ וְאַרְי
יִתְמַסְפֵּן אַחוּף עֲמָף וְיִזְדָּבֶן לֵךְ
לֹא תִפְלַח בֵּה פְלַחַן עֲבָדִין:
מ כַּאֲגִירָא כְתוּבָא יְהִי עֲמָף עַד
שְׁתָּא דְיֹבֵלֹא יִפְלַח עֲמָף:
מא וְיִפְקֵ מֵעֲמָף הוּא וּבְגוּהֵי עֲמָה
וְיִתּוּב לְזַרְעִיתָה וּלְאַחֲסַנַת

בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: לוּ וְשָׂדֵה מְגֵרֵשׁ עֲרִיהֶם
לֹא יִמְכַר כִּי־אַחֲזֵת עוֹלָם הוּא לָהֶם: ס
לֹה וְכִי־יָמוּךְ אַחִיךָ וּמָטָה יָדוֹ עֲמָף וְהַחֲזִקְתָּ
בּוֹ גֵר וְתוֹשֵׁב וְחֵי עֲמָף: לוּ אֲל־תִּקַּח מֵאִתּוֹ
נֶשֶׁךְ וְתִרְבִּית וִירֵאתָ מֵאַלְהֵיךָ וְחֵי אַחִיךָ
עֲמָף: לוּ אֶת־כֶּסֶףְךָ לֹא־תִתֵּן לּוֹ בְּנֶשֶׁךְ
וּבְמִרְבִּית לֹא־תִתֵּן אֲכֻלְךָ: לוּ אֲנִי יְהוֹה
אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
לָתֵת לָכֶם אֶת־אֶרֶץ כְּנַעַן לְהִיּוֹת לָכֶם
לְאַלְהֵיִם: ס שְׁשֵׁי רִבְעֵי כֶּשֶׁן מַחוּבְרִין לֹא וְכִי־יָמוּךְ

אַחִיךָ עֲמָף וְנִמְכַרְךָ לֹא־תַעֲבֹד בּוֹ עֲבַדְתָּ

עֲבַד: מ כְּשִׂכּוּר פְּתוּשֵׁב יְהִיָּה עֲמָף עַד־שְׁנַת

הַיֵּבֶל יַעֲבֹד עֲמָף: מא וַיֵּצֵא מֵעֲמָף הוּא וּבְנָיו עִמּוֹ וְשֵׁב אֶל־מִשְׁפַּחְתּוֹ

רש"י

התולה מעותיו בנכרי כדי להלוותם לישראל צרבים, הרי זה
דבר המסור ללבו של אדם ומחשבתו, לכך הוצרך לומר ויראת
מאלהיך (ראה בבא מציעא סא: נח:). לכן אשר הוצאתי וגו'.
והצנתי צין צכור לשאינו צכור, אף אני יודע ונפרע מן
המלוה מעות לישראל צרבים ואומר של נכרי הם (בבא מציעא
סא:). דבר אחר, אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים, על מנת
שתקבלו עליכם מלוותי, ואפילו הן כצדוק עליכם (ראה מ"ט:)
לָתֵת לָכֶם אֶת אֶרֶץ כְּנַעַן. צֶשֶׁר שֶׁתְּקַבְּלוּ מִלּוּוֹתֵי:
לְהִיּוֹת לָכֶם לְאַלְהֵיִם. שֶׁכֵּן הִדַּר צֶאֱרָךְ יִשְׂרָאֵל לֹא
לְאַלְהֵיִם, וְכֵן הוֹצֵאתִי מִמֶּנָּה כְּעוֹבֵד עֲבֹדָה זָרָה (כַּמּוּזָה קי: מ"ט:).
(לט) עֲבֹדְתָּ עֲבַד. עֲבֹדָה שֶׁל גִּנְאֵי שִׂיחָא מִכָּר בֵּה כְּעַבְד.
שֶׁלֹּא יוֹלֵךְ כְּלוּי אַחֲרָיו לְבֵית הַמֶּרְחָק, וְלֹא יַעֲוֹל לוֹ מִנְעֻלָּיו
(מ"ט:). (מ) כְּשִׂכּוּר בְּתוּשֵׁב. עֲבֹדָה קִרְקַע וּמִלְאֲכָה
אוֹמְנוֹת, כְּשֶׁאֵר שְׂכִירִים הַתְּנַהֵג צו: עַד שְׁנַת הַיּוֹבֵל. אִם
פָּגַע צו יוֹבֵל לִפְנֵי שֶׁשׁ שָׁנִים י"א, הַיּוֹבֵל מוֹלִיאוֹ (ראה קידושין טו:).
(מא) הוּא וּבְנָיו עִמּוֹ. אִמֵּר רַבִּי שִׁמְעוֹן, אִם הוּא נִמְכַר,

במדבר לה א), לפיכך הם להם במקום שדות ויש להם גאולה
כשדותי, כדי שלא יופקעו נחלותיהם מהם: (לד) וישדה
מגֵרֵשׁ עֲרִיהֶם לֹא יִמְכַר. מְכַר גִּזְרִיט" (מ"ט:). שֶׁאִם
הַקִּדִּישׁ בֵּן לוי אֵת שְׂדֵהוּ וְלֹא גֵאֻלָּה, וּמִכֵּרָה גִזְרָה, אִינֵה יוֹצֵאָה
לְכַהֲנִים צִיּוֹנֵל כִּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בְּיִשְׂרָאֵל (להגן מ ט) וְאִם מְכַר אֵת
הַשְּׂדֵה לְאִישׁ אֲחֵר לֹא יִגָּאֵל עוֹד, אֲבָל בֵּן לוי גֹּאֻלֵּל לְעוֹלָם:
(לה) וְהַחֲזִקְתָּ בּוֹ. אֵל תַּנִּיחֵהוּ שִׂירָד וַיִּפּוֹל וַיְהִיָּה קֶשֶׁה
לְהַקִּימוֹ, אֲלֵל חֲזַקְהוּ מִשְׁעַת מוֹטַת הַיָּדִים. לִמֵּה זֶה דוֹמֵה,
לְמִשְׁאֵי שַׁעַל הַחֲמוּר, עוֹדֵהוּ עַל הַחֲמוּר אֶחָד תּוֹפֵס צו
וּמַעֲמִידוֹ, כִּפֵּל לְאַרְךְ חֲמֵשֶׁה אֵין מַעֲמִידִין אוֹתוֹ (מ"ט:). גֵּר
וְתוֹשֵׁב. אֵף אִם הוּא גֵר אוֹ תוֹשֵׁב. וְאִיזוֹהוּ תוֹשֵׁב, כֵּל שֶׁקִּיבֵל
עֲלָיו שֶׁלֹּא לְעַבֹד עֲבֹדָה זָרָה וְאוֹכֵל נְבֻלוֹת (סג:). (לו) נֶשֶׁךְ
וְתִרְבִּית. חֵד שׁוּיִנְהוּ רִצּוֹן, וְלַעֲבוֹר עֲלָיו צִשְׁנֵי לְאוּיִן (בבא
מציעא ס:). וִירֵאתָ מֵאַלְהֵיךָ. לְפִי שְׁדַעְתּוֹ שֶׁל אִדָּם נִמְשַׁכֵּת
אַחֵר הַרְצִיב, וְקֶשֶׁה לְפָרוֹשׁ הַיִּמְנוֹ, וּמוֹרָה לְעַמְּנוֹ הֵיטֵר צִשְׁבִּיל
מַעֲוִי שֶׁהֵו צְטוֹת אֲלָלוֹ, הוֹצֵרָךְ לֹמֵר וִירֵאתָ מֵאַלְהֵיךָ. אוֹ

שפתי חכמים הקצור

גזבר (רא"ם). סט. דל"שון זהחזקת בו להחזיקו במה שהוא קא מיירי,
כאדם המחזיק הקיר הנטוי שלא יפול (רא"ם). ע. אב"ל לא גר ותושב
דווקא, דהא כתיב 'וכי ימוך אחיך', ותושב לאו 'אחיך' הוא, שאף שקבל
עליו שבע מצוות מכל מקום אוכל נבלות הוא, אלא אף אם הוא גר או
תושב (רא"ם). עא. דל"אחר שש מאי בעי גביה, שהרי יוצא בשש (גו"א).

זו. דהא דלא קאמר נמי ויוצאין ביובל כשדות, לאו דווקא, וחד מגייהו
נקט (רא"ם). סח. דאי אפשר לפרש לא ימכר כלל, דהא כתיב לעיל
(פסוק לב) 'גאולת עולם תהיה ללויים', אלמא דיכול למוכרו, וכן אי אפשר
לפרש לא ימכר מכר עולם, דכבר כתיב 'כי אחוזת עולם היא להם',
למדנו שאינו נמכר מכר עולם, אלא על כרחך ללמד שלא ימכר מכר

תקנד

ויקרא כה בהר

אונקלוס

וְאֵל־אֶחָזֶת אֶבְתִּיו יָשׁוּב׃ מִבְּכֵי־עֲבָדֵי הָעַם
 אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא יִמְכְּרוּ
 מִמִּכְרַת עֶבֶד׃ מִגַּל לֹא־תִרְדֶּה בּוֹ בַּפֶּרֶךְ וְיִרְאֶת
 מֵאֵלֶיהֶן׃ מִדַּ וְעַבְדָּךְ וְאַמְתָּךְ אֲשֶׁר יִהְיוּ־לָךְ
 מֵאֵת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבְתֶיכֶם מֵהֶם תִּקְנוּ
 עֶבֶד וְאִמָּה׃ מִה וְגַם מִבְּנֵי הַתּוֹשְׁבִים הַגֵּרִים
 עִמָּכֶם מֵהֶם תִּקְנוּ וּמִמִּשְׁפַּחְתָּם אֲשֶׁר עִמָּכֶם
 אֲשֶׁר הוֹלִידוּ בְּאֶרְצְכֶם וְהָיוּ לָכֶם לְאֶחָזֶה׃
 מוֹ וְהִתְנַחֲלֶתֶם אֹתָם לְבָנֵיכֶם אַחֲרֵיכֶם לְרֵשֶׁת
 אֶחָזֶה לְעַלְמֵם בְּהֵם תַּעֲבֹדוּ וּבְאַחֲיֵיכֶם בְּנֵי־
 יִשְׂרָאֵל אִישׁ בְּאֶחָיו לֹא־תִרְדֶּה בּוֹ בַּפֶּרֶךְ׃ ס

שביעי מו וכי תשיג יד גר ותושב עמך ומך אחיך עמו ונמכר לגר
 תושב עמך או לעקר משפחת גר: מה אחרי נמכר גאלה תהיה לו

רש"י

התושבים. שצאו מסביבותיכם לישא נשים צארכס וילדו להם, הבן הולך אחר האב ואינו בכלל 'לא תמיה', אלא אתה מותר לקנותו כעבד (קדושין טו): מזה תקנו. אומ"י תקנו (ט"ז): (מו) והתנחלתם אותם לבניכם. החזיקו בהם לנחלה לזורך בניכם אחריכם. ולא יתכן לפרש הנחילוס לבניכם, שאם כן היה לו לכתוב 'והנחלתם אותם לבניכם'. והנחלתם כמו והתקלקס (במדבר יג ט): איש באחיו. להציל נשיא בעמו, ומלך במשרתו, שלא לרדות בפרך"י: (מו) יד גר ותושב. גר והוא מושב, כמרגמו ערל מושב, וסופו מוכיח ונמכר לגר מושב (ראה ט"ז): וכי תשיג יד גר ותושב עמך. מי גרס לו שיעשר, דזקוק עמך (טז): ומך אחיך עמו. מי גרס לו שימוך, דזקוק עמו, על ידי שלמד ממעשיו (טז): משפחת גר. זהו הגוי. כשהוא אומר לעקר, זה הנמכר לעבודה זרה עזמה, להיות לה שמש, ולא לאלהות, אלא לחטוב עניס ולשאוב מים (ערכין י: ט"ז): גאולה תהיה לו. מיד, אל תניחאו

בניו מי מכרן, אלא מכאן שרבו חייב במזונות בניו (קדושין טז): ואל אחוזת אבותיו. אל כבוד אבותיו ואין לזולו על כך (ראה מכות יג. וט"ז): אחוזת. חוקת (טז): (מב) כי עבדי הם. שטרי קודש"י (ט"ז): לא ימכרו ממכרת עבד. בהכרזה, כאן יש עבד למכור, ולא יעמידנו על אבן הלקח (טז): (מג) לא תרדה בו בפרך. מלאכה שלא לזורך, כדי לענותו. אל תאמר לו, קחם לי את הכוס הזה והוא אינו לריך, עדור תחת הגפן עד שאצוא. שמה תאמר, אין מכיר בדבר אם לזורך אם לאו, ואומר אני לו שהוא לזורך, הרי הדבר הזה מסור ללך, לך נאמר זו ויראת מאלהין (ט"ט): (מד) ועבדך ואמתך אשר יהיו לך. אם תאמר, אם כן צמי אשתמש, בעבדי איני מושל, באומות איני נוטל, שהרי הזהרתי לא תקיפה כל נשמה (דברים כ טו), אלא מי ישמשני (ט"ט): מאת הגוים. הם יהיו לך לעבדים: אשר סביבותיכם. ולא שנתוך גבול ארכס, שהרי בהם אמרתי 'לא תמיה כל נשמה': (מה) וגם מבני

שפתי חכמים הקצר

שכתוב (שמות א ז) 'ותמלא הארץ אותם', שפירושו 'מהם' (דב"ט). והוצרך לפרש כן, כדי שלא נאמר שרק אם היו להם עבדים, אותם עבדים תקנו מהם, לכך פירש 'אותם תקנו', כלומר אותם עצמם תקנו (מנח"י). עה. דאי באדון עם עבדו קמירי, הרי כבר אמור למעלה (פסוק מג) 'לא תרדה בו בפרך' (רא"ם). עו. לא שיהיה פירוש 'גר' גר צדק, ו'תושב' גר תושב, דמה הפרש יש בן גר צדק לישראל גמור בענין

עב. אב"ל לא אל אחוזת קרקעותיו, דהא כתיב 'אבותיו', ועוד הא לאו במוכר אחוזתו קמירי, ועל כרחך כוונת הכתוב שישוּב למשפחתו בכבוד, ולא יזולו בו שהיה עבד (מנח"י, וראה רא"ם). עג. כיון דשטר קנייתו שקנייתים לי לעבדים קודם לשטר של אותו שנמכר לו, הרי שטר של רבו בטל לגבי שטרי, ואין קנייתו קניה, ולפיכך יוצא מתחתיו ושב אל משפחתו, כאילו לא נמכר (רא"ם). עד. 'מהם' פירושו 'אותם', כמו

איברא דאכן יש לעיין מגיין נפקא לן הלכה זו גם במכרוהו בית דין יש איסור דלא תרדה בו בפרך, ובפרט דלא מצינו תנא דיליף שכיר שכיר עיין קידושין (ט"ו א) וצ"ב.

ובביאור הרדב"ז ז"ל על הרמב"ם שם ראיתי שכתב: "כל עבד עברי, אפילו המוכר עצמו לעבודה זרה לא ירדנו בפרך לעיניך וזהו שכתב "כל" עבד עברי". ואני הגלע"ד כתבתי בס"ד.

סימן לה.

בענין אם לאו דלא תרדה בו בפרך נוהג גם באמה העבריה

ויקרא (כ"ה ט"ל): "וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך לא תעבוד בו עבודת עבד וגו', לא תרדה בו בפרך ויראת מאלהיך".

למדין זה מזה וכדכתב בכמה מקומות שם בקנין פירות (סימן מ"ה) ודוק.

ורבינו הרמב"ם ז"ל בהלכות עבדים (פ"א ה"ו) כה כתב: "כל עבד עברי אסור לעבוד בו בפרך, ואיזו היא עבודת פרך זו עבודה שאין לה קצבה, ועבודה שאינו צריך לה אלא תהיה מחשבתו להעבידו בלבד שלא יבטל וכו', ועובר עליו בלא תעשה שנאמר לא תרדה בו בפרך, הא אינו עושה לו אלא דבר קצוב שהוא צריך לו".

אבל ראיתי עכשיו בספר המפתח על הרמב"ם שם שציינו לספר נר מצוה שכתב דרך בעבד נוהג איסור זה אבל לא באמה ע"ש, והנה ספר נר מצוה של אותו גאון מובהק רבי יהודה סיד ז"ל אינו תחת ידי כעת לראות דברים בשרשן, אבל בעניותי הדבר תמוה בעיני כנ"ל.

ובס"ד היה נראה לי דמה שכתב הרמב"ם ז"ל "כל עבד עברי אסור לעבוד בו בפרך", לא בא לשלול אמה העבריה שבה אכן כן מותר לרדות ולעבוד בפרך, דמאי שנא, ואדרכה נפש האשה יותר קלה להפגע, וצערה ובושתה מרובין, וכשם שאמרו בקידושין (י"ד ב') דאיתקש עברי לעבריה להלכותיה ע"ש, הוא הדין גם לדין עבודת פרך, כך גלע"ד.

ומצאתי בספר מנחת חינוך (מצוה שמ"ו אות ג) שכה כתב: "ופשוט שגם אמה העבריה בכלל הלאו דעבודת פרך, דאיתקש עברי לעבריה לכל דבר" עכ"ל, והיינו כדכתיבנא בס"ד, וכזאת כתב במנחת חינוך (מצוה מ"ג אות ה'), ומן התימה שבספר המפתח על הרמב"ם שם לא ציינו אליו.

וראיתי בספר היקר קנין פירות על מסכת עבדים (סימן מ"ד דף פ"ח) שהביא דברי המכילתא דרשב"י פרשת משפטים (כ"א ז') על הפסוק לא תצא כצאת העבדים שגם באמה עבריה נוהג לאו דלא תעבוד בו עבודת עבד ע"ש.

איברא דעלה בדעתי שלכאורה מדקדוק לשון הרמב"ם ז"ל, יש להוכיח להפך שאין איסור לרדות באמה העבריה, צא וראה שם בהלכות עבדים שבהלכה ו' כה כתב: "כל עבד עברי אסור לעבוד בו בפרך", ואחר כך שם בהלכה ז' כתב: "כל עבד עברי אסור לישראל שקנהו להעבידו בדברים בזויים", ואילו שם בהלכה ט' כתב: "כל עבד עברי או אמה העבריה חייב האדון להשוותן אליו במאכל ובמשקה" וכו', ומדפירט הרמב"ם ז"ל רק כאן "אמה העבריה" ולא די היה לו כדסתם כדלעיל כל עבד עברי, שמע מינה

ולפי דברי המכילתא דרשב"י הללו, יש לומר דדון מינה נמי ללאו דלא תרדה בו בפרך שנוהג באמה עבריה דמאי שנא, והרי לאוין אלו

הדר

סימן לו

יעקב ח"ו

צה

דכשכתב לעיל כל עבד עברי אכן כוונתו רק על עבד עברי ולא אמה העבריה, ולפי זה אין אמה העבריה בכלל איסור עבודת פרך ולא בכלל איסור לא תעבוד בו עבודת עבד, ודוק.

אמנם חושבני שאין הדברים מוכרחים, ויש לדחות דקדוק זה, כי היודע יודע שהרמב"ם ז"ל מעתיק בדקדוק עצום ובדיוק נמרץ כדברי רבותינו בתלמודים ובמדרשים, ואינו משנה ואינו מוסיף מדיליה מאומה וכמפורסם וכדכתיבנא מפי ספרים וסופרים בחיבורי ברית יעקב (סימן י"ט אות א') ובחיבורי תרנן לשוני (דף קע"ו) עיין שם.

ועוד מסורת בידינו מגדולי קמאי ז"ל: "הרמב"ם ז"ל לא כתב בחיבורו מה שהוא מתוך דקדוק, אלא מה שהוא תלמוד ערוך ובלשונו השכילנו מאין הוציא דיניו ופסקיו" כלשון המגדל עוז הלכות אישות (פ"ב הי"ב) ע"ש, ומהרא"י ז"ל בשו"ת תרומת הדשן (חלק הפסקים סימן כ') כתב: "כבר ידעינן שהרמב"ם ז"ל כתב כל פסקיו רק מסוגיות התלמוד לפי פשוטו ולא מתוך הדקדוקים כמו שעשו התוספות ושאר הגאונים" ע"ש, והגאון רלב"ח ז"ל בספר תשובותיו (סימן ל"ג ד"ט ע"ג) כתב: "דרך הרמב"ם ז"ל לכתוב הדינים כאשר הם בתלמוד, והדינים הנלמדים מדיוק דברי התלמוד מניחין, ועל המעיין ללומדם מדיוק

דברי הרמב"ם, ועיין שו"ת תשב"ץ ח"ג (סימן מ"ב ד"ה ואמת), ומה שהבאתי בס"ד בחיבורי ברית יעקב (סימן ט"ו אות ה', וסימן כ"ח הערה א') עש"ב, ועיין בחיבורי תרנן לשוני (דף קע"ה) ע"ש.

ולפי זה מובן היטב מדוע בענין השתוות האדון במאכל ומשתה וכו' פירט הרמב"ם ז"ל גם אמה העבריה, אחר שכן מפורש בתורה בספר דברים (ט"ו י"ב): "כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שנים ובשנה השביעית תשלחנו חפשי מעמך, וכי תשלחנו חפשי מעמך לא תשלחנו ריקם, העניק תעניק לו וגו' והיה כי יאמר אליך לא אצא מעמך כי אהבך ואת ביתך כי טוב לו עמך וגו', ואף לאמתך תעשה כן", הרי דבפרשה זו של "כי טוב לו עמך" שהיא המלמדת שתהיה השתוות בין האדון לעבד באכילה ושתיה וכו' כנ"ל, בתורה מפורש דקאי גם על אמה העבריה, ולכן הרמב"ם ז"ל כתב כאן להדיא אמה העבריה, אבל גבי ההלכות של איסור עבודת פרך ואיסור לא תעבוד בו עבודת עבד, שלא נזכר להדיא בשום מקום שנוהגים איסורים אלו גם באמה העבריה ורק אנחנו למדים זאת או מהיקשא דמכילתא דרשב"י, או מהיקש דמסכת קידושין כנ"ל, אזי הרמב"ם ז"ל סתם ורק כתב "כל עבד עברי" אף שלפי האמת שני איסורים אלו נוהגים גם באמה העבריה ודוק היטב.

סימן לו.

בענין גדר עבודת פרך

מאלהך", וכן בתרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל שם: "לא תשתעבדון ביה בקשיו ותדחל מאלהך". ורש"י ז"ל פירש: "לא תרדה בו בפרך, מלאכה שלא לצורך כדי לענותו, אל תאמר לו החם לי את הכוס הזה והוא אינו צריך, עדור

ויקרא (כ"ה מ"ב): "כי עבדי הם אשר הוצאתי אתם מארץ מצרים לא ימכרו ממכרת עבד, לא תרדה בו בפרך ויראת מאלהיך". ובתרגום אונקלוס שם תרגם לא תרדה בו בפרך: "לא תפלו ביה בקשיו ותדחל

חתם

בהר

סופר

עו

לפי שעה שסבצרו שיואלים מארץ נושבת חושים צמדצר ע"כ אמר להם מיד לתת להם ארץ כנען ולהיות להם לאלהים צהר סיני כדי שלא לנערם לפי שעה, וה"ל דכותיה את כספך לא תהן לו בנשך לערו לפי שעה. [תקל"ב].

בפי ריבית אשר הולאתי אחכם מארץ מלרים ואחז"ל [צ"מ ס"א]: אני שהצחנתי צין עפה של צבור אני שעתיד להבחין מי שהולה מעותיו בנכרים, ונ"ל היינו נמי דמסיים לתת להם ארץ כנען להיות להם לאלקים ופירש"י מי שדר בח"ל כמי שאין לו אלוה, לומר אם באמת המעות הם של הנכרי מ"מ ימשוך אחריו ללאת לח"ל ע"ד שאסרו חז"ל [שם ע"א]. ללוח צריבית לנכרי שלא ילמוד ממעשיו. [תקל"א].

ויצא מעמך הוא וצניו עמו ושז אל משפחתו ואל אחוזת אבותיו ישוב פי' שלא ידאג העבד צהוליו רצו וצניו צננת היוכל ואין צידו לפרנס צניו וערמצ"ן צפסוק לא תלא ללאת העבדים, ע"כ אמר כיון שהוא שז אל משפחתו ואחוזת אבותיו שהי צנותלי הארץ ואם כי צאורך הימים ימכרו אחוזתם וידל משפחתו מאוד עד שמדוחקו מכר עלמו לעבד מ"מ ציוכל כל השדות חוזרות למשפחתו ויגיע לו עכ"פ חלק קטן אפי' מעט מזער מ"מ צעשותו רצונו של מקום ממנו יהי פרנסתו ופרנסת ביתו כדאיתא סוף מ"ס כתובות בית סאה הניח לי אבא ממנה משח ממנה חמר ממנה עיצור ממנה קטניות ממנה מרעה לבהמות. [פק"ח].

לא תרדה צו צפרך ויראת מאלקיך פירש"י שיאמר אני צריך למלאכה זו והוא אינו צריך לכך **גאמר ויראת מאלקיך, וי"ל מ"ה יאמר וישעבד צו צחנס ויכחיש עבדו ללא צורך, וי"ל כמ"ש רמב"ן ריש פ' משפטים דביניאח העבדים צננה צביעי הוה זכר ליניאח מלרים, וע"כ יאמר נח האדון אם לא אעבד צו עבדות פרך לא יעעום העבד טעם וניאח חפשי ממלרים דהרי קמן שכמה פעמים אמור יאמר העבד לא אלא חפשי כי טוב לו עם האדון ואיה זכרון וניאח מלרים ציניאח כזו על כן טוב לעבד צו עבדות פרך כדי שישמח צלאתו, קמ"ל כי חסידות של שעות הוא זה. [תקפ"ו].**

לעולם צהם תעבדו וצחחיקם צני ישראל, אחז"ל [צ"מ ע"ג]: לעולם צהם תעבדו וצחחיקם נמי כשאינו נוהג כשורה וכי שלי"ה היינו צחחיקם שאינם הגויים ואינם נקראים צני ישראל אבל צני ישראל חשבים לא תעבד צו, ויש לי לדקדק עכ"פ אפי' צחחיקם שאינו נוהג כשורה עכ"פ לא שייך לעולם צהם תעבדו וכי לעולם הם לרשת אחז"ל, עכנ"ל רמז כאן משאחז"ל [כתובות ל"ו]. כל מה שהעבד עושה לרבו תלמיד עושה לרבו, ואמרינן שלחי

כתובות [ק"ג]. שרצינו הקדוש אמר שתלמידיו שמשוכו צחיו ישמשוכו צמותו לעה"צ ע"ש, וכיינו לעולם צהם תעבדו וצחחיקם צני ישראל חשבים ההגויים ולעול"ם אפי' לעה"צ [תלד"ק].

וכי תשיג יד גר ותושב עמך ומך אחיך עמו ונמכר לגר תושב עמך, האי עמך ועמו והדר עמך מיותר, וצמדרש דרש על המן ומרדכי ודודו וצן דודו אסתר צת אביחיל דוד מרדכי, והנה אחז"ל וחי אחיך עמך חייך קודמין נמלא עמך משמע שהוא קודם, והכא כי תשיג יד גר ותושב היינו המן עמך שהשגת יד מרדכי קודמת שהרי אחז"ל [מגילה י]. ולרשע נתן ענין לאסוף ולכנס לתת לטוב לפני האלקים זה המן שקבץ לתת למרדכי נמלא השגת יד מרדכי קודמת לשל המן וכך ומך אחיך זה מרדכי עמו כי זכותו של המן קודמת למרדכי שהרי כל עלמו לא קיבץ אלא לתת למרדכי, ונמכר לגר תושב עמך ידוע מכירתו של המן קודם [שם ע"ו]. שהרי נמכר למרדכי לעבד עולם צעולמי דנהמא [תלד"ק].

אחרי נמכר גאולה חביה לו, כבר כתבנו צזה צחנפין שנין והכל הולך אל מקום אחד, והנה שית אלפי שני הוה עלמא ויוס ה"ז כולו שצת מהן שכן של לדיקים. אמנס גם זמן המשיה נקרא ג"כ שצת צצחי שאר ימות עולם. והנה אם חחשוצ יומו של הקצ"ה אלף שנים יהי שצת צאלף השביעי, אמנס לפי מה דכתי' כי אלף שנים צעיניך כיוס אחמול כי יעצור ואשמורה צלילה יהי כל אלף נחשב ליוס ועוד אשמורה שהוא ד' שעות נמלא כל אלף יש צו כ"ח שעות שהם ז' אשמורות נמלא כל אשמורה הוא קמ"ג שנה צקרוצ. נמלא אחר ה' אלפי וקמ"ג שנים כלו ששה ימים ומתחיל יוס השביעי מקד"ם לאלף הששי, שהוא שצת צצחי ימי העה"ז שצת שלו הוא ימי המשיה וצעוה"ר ילא מה שי"א, אמנס ראה והצט מ"ש רמב"ן צפי צראשי שלא יחשב אלא אחר הנן החמה נמלא חסיר ממנו החלי שהוא הלילה ואח"כ יזרח אור לישרים. והנה מקמ"ד נשאר תחז"ן והחלי הוא תכ"ט אם תרפס עם קמ"ג שעצרו יעלה קרוצ לחשבון אחרי נמכר הידוע והוא פלא ה. והנה שמעתי ממ"ו צהפלחה

ח) ידוע מ"ש בשו"ת ח"ו סוסי" ס"א: ויהי גם זה סעד לרמז המקובל לנו. אחרי נמכר גאולה תהיה לו' והארכתי בענין זה בדרשות ח"ס דף רס"ב טור ג', והנוגע להמאמר פה העיקר, שהי מקובל למרן שזמן הגאולה הי אלפים תק"ע. והחשבון כתבתי בח"ס עה"ת חלק א' עמ' ק"ה, דכ"מ שנאמר אחרי מופלג, ואות השני מאותיות נמכ"ר ס"ה עולה תק"ע ע"ש, ועל זה כיוון פה שיעלה בקרוב לחשבון תק"ע וק"ל.

הלכות עבדים

יש בכללן שלש עשרה מצות. חמש מצות עשה. ושמונה מצות לא תעשה. וזהו פרטן:

(א) דין קניין עבד עברי: (ב) שלא ימכר ממכרת עבד: (ג) שלא יעבדנו בפרך: (ד) שלא נעבוד בו עבודת עבד: (ה) שלא נניח גר חושב לרדותו בו בפרך: (ו) להעניק לו בצאתו חפשי: (ז) שלא יצא ריקם: (ח) לפדות אמה העבירה: (ט) ליעדה: (י) שלא תמכר: (יא) לעבוד בעבד כנעני לעולם אלא אם כן הפיר לו אדוניו אחד מראשי איבריו: (יב) שלא להסגיר עבד שברח מחוצה לארץ לארץ ישראל: (יג) שלא להניות עבד זה הניצל אלינו:

וביאור מצות אלו בפרקים אלו:

פרק ראשון

בבב משנה

בבב משנה

וימכר לך ולא לך אלא לגר שנאמר לגר ולא לגר דקא אלא לגר מושב שנאמר לגר מושב משפחה גר זה עכו"ם כשהוא אומר או לעקר זה הנמכר לעבודת כוכבים עומה אמר מר ולא לך אלא לגר למימרה דגר קני ע"ע ורמינהו אין הגר נקנה בע"ע ואין אשה וגר קונים ע"ע גר לא נקנה בע"ע ושכ אל משפחתו בעינן והא ליכא ואין אשה וגר קונים ע"ע אשה לאו אורח ארעא גר נמי גמירי דמיקני קני דלא מיקני לא קני אר"ג דר יתקא אר"ג קונה ודינו כישראל אבל קונה ודינו כעכו"ם דמניח הנרע והנמכר לעכו"ם אינו עובד לא את אהב ולא את אהב הגת. ופירש"י אינו עובד לא את אהב ולא את אהב הגת ועבדו לעולם ולא לכן. והנמכר לעכו"ם. ילפינן בקדושין ותשב עם קונוהו ולא עם יורשי קונוהו:

ד בא ואמר לך וכו'. הכי משמע פשטיה דקרא אחרי נמכר גאולה תהיה לו ואימה כח"כ בא ואמר הריני נמכר יכול הזוקק לו סלמוד לומר אחרי נמכר הא אין אמה נזקק לו אלא משימכר:

ה אחד המוכר עצמו וכו' אינו נמכר בפרהסיא על אבן המקח וכו'. כח"כ פרשת נהר סיני:

ו כל עבד עברי אסור לעבוד בו בפרך וכו'. שם לא תרדה בו בפרך שלא תמכר לו הכסם את הכסם הזה והוא אינו כריך הגן לי את הכסם והוא אינו כריך עדור תחת הגפן ע

מוכרת את עצמה ואינה קונה לא עבד עברי ולא עבד כנעני מפני החשד. ואין הגר נקנה ואלא בעבד עברי שנאמר ושב אל משפחתו מי שיש לו משפחה: **ג** עבד עברי שמכרוהו בית דין אין מוכרין אותו אלא לישראל או לגר צדק. וכן המוכר עצמו אינו רשאי למכור עצמו לעכו"ם ואפילו לגר תושב. ואם עבר ומכר עצמו אפילו לעכו"ם ואפילו לעבודת כוכבים עצמה ה"ז מכור שנאמר או לעקר משפחת גר לעקר זה הנמכר לעבודת כוכבים עצמה: **ד** בא ואמר לך הריני מוכר עצמי לעכו"ם אין אתה זוקק לו עד שימכר אבל לאחר שנמכר לעכו"ם אע"פ שעבר ועשה שלא כהוגן מצוה לפדותו ולא יטמע בהם שנאמר אחרי נמכר גאולה תהיה לו: **ה** אחד המוכר את עצמו או שמכרוהו ב"ד אינו נמכר בפרהסיא על אבן המקח ולא יבסיממא כדרך שהעבדים נמכרין שנאמר לא ימכרו ממכרת עבד אינו נמכר אלא בצנעה ודרך כבוד: **ו** כל עבד עברי אסור לעבוד בו וכו' בפרך. ואיזו היא עבודת פרך זו עבודה שאין לה קצבה ועבודה שאינה צריך לה אלא תהיה מחשבתו להעבירו בלבד

א סמ"ג ע"פ סי' פ"ג: ב סמ"ג לאין סי' ק"ה:

שלא

משנה למלך

פ"א ב כבר ביארנו שאין האשה נמכרת בגיבתה. (*א"ה ע"פ מה שהקטו המוס' סוטה פרק היה נוטל והנאמר בדברי הרב המאמר פרק ה' מהלכות גיטות דין י"ב ע"ש): וכן אינה מוכרת עצמה. מנזר במכילתא והר"ם פרשת ויקרא ד"ה או אינו אלא בישאלית כ"י כחז ו"ל ולי אפטר לפרש דאס דלונני יתן לו אשה בישאלית גדולה משום דסיל דאין האשה מוכרת עומה כדמיה במכילתא. אבל הרמב"ם סבירא ליה דאף האשה מוכרת עומה יש קצת סיוע לדבריה מהא דאמרין בפרק איהו נשך (דף ע"ה). אין הגר נקנה בעבד עברי ואין אשה וגר קונים עבד עברי אשה לאו אורח ארעא גר נמי גמירי דמיקני קני דלא מיקני לא קני ומללא קמי שאין אשה וגר נקנים בעבד עברי כדקמיני סיפא וכן מדלא ייבז עעמא על שאין האשה קונה ע"ע משום דגמירי דמיקני קני דלא מיקני לא קני משמע שהאשה מוכרת את נפשה. ולדעת רבינו ע"כ אית לן למימר דדין דנמכרת ע"י אביה משה"ל לא קמי ברישא אשה וכן לא ייבז עעמא לאשה דומיה דגר. ומכל מקום הוא דומק משום דמה שממכרת בקטנותה הוא משום שהיא ברשות אביה אבל עכשיו שהיא גדולה היא ברשות עומה לאו בה מיקני נפשה היא והו"מ למהיב עעמא לאשה דומיה דגר כדזכרין דמוחא הסוגיא היה נראה קצת סיוע לדברי הרמב"ם. ומכל מקום דבריה ממוהים הם בעיני מהא דאמרין בפרק דמיעטא (דף ק"ג) ו"הי שפחה היכי דמיה אי דאייתי שמי שערות מאי בעיא גביה ולי דלא אייתי שמי שערות אס אימיה 363

מנדל עין

פ"א א עבד עברי האמור בתורה וכו' עד כמו שיבארנו בסלמות גיטתו. עיקר ההלכה פ"ק דקדושין (דף ק"ד) ובסיפרי והגירסא פ"ג דהלכות גיטות: ואין לך איש בישראל בו' עד כי ימכר לך אחיך העגלי. פ"ק דקדושין ע"פ ונספרי ע"פ מוכר עצמו ביצר עד ואח"כ ימכור את עומה. כדמיה בפרק איהו נשך (דף ע"ה) ובסיפרי: ב כבר ביארנו שאין האשה נמכרת בגיבתה וכן אינה מוכרת את עצמה. עיקר ההלכה בפרק היה נוטל (דף ק"ג) והגירסא פ"ג דהלכות גיטות: ב ג ואינה קונה לא עבד עברי ולא עבד כנעני עד ואפילו לגר מושב. פרק איהו נשך (דף ע"ה): ג ד ואם עבר ומכר וכו' עד גאולה תהיה לו. פרק פרשת נהר סיני שלא ימכרם כסימטא ועמידים על אבן המקח: ו כל עבד עברי וכו' במקא אמרו

פ"א א ועל זה שמכרוהו בית דין הוא אומר כי תקנה עבד עברי. כמכילתא: מוכר עצמו כיצד זה ישראל שהעני ביותר וכו' ואינו רשאי למכור את עצמו עד שלא יבא לו בלוב וכו'. כח"כ פרשת נהר סיני מנין שאין אדם רשאי למכור עצמו ולהניח בצאפדתו וליקח לו נדמה וליקח לו כלים וליקח לו בית אלא א"כ העני סלמוד לומר וכו' ימון ומכר הא אינו נמכר אלא אם כן העני וברייתא זו מהפרשת מתוך דברי רבינו. ומה שכתב או ליתנס לבעל חובו:

ב כבר ביארנו שאין האשה וכו'. משנה בסוטה סוף פרק היה נוטל (דף כ"ג).

ומ"ש וכן אינה מוכרת עומה. מנזר במכילתא: ואינה קונה לא עבד עברי וכו'. כרייתא כמלעטא פרק איהו נשך (דף ע"ה). פסק כח"כ דרזן שמעון בן גמליאל: ואין הגר נקנה וכו'. גם זה כרייתא שם וכחז ספר מנחות גדול ומה ששינוי במכילתא דדין לרבי ישמעאל בין לר' עקיבא גר נקנה בע"ע לנס מדבר גר הגא על בת ישראל שמשפחה אס היא לו משפחה כן פירש מורי עכ"ל:

ג עבד עברי שמכרוהו ב"ד אין מוכרין אותו אלא לישראל או לגר. כך היא הגירסא הנכונה והוא מדהניח כספרי כי ימכר לך מנין כשהוא נמכר אינו נמכר אלא לך סלמוד לומר כי ימכר לך ובפרק איהו נשך שם מניח גר דקד האמור לענין מכירה דכתיב וכו' ימון אחיך עמך

מוכרת את עצמה ואינה קונה לא עבד עברי ולא עבד כנעני מפני החשד. ואין הגר נקנה ואלא בעבד עברי שנאמר ושב אל משפחתו מי שיש לו משפחה: **ג** עבד עברי שמכרוהו בית דין אין מוכרין אותו אלא לישראל או לגר צדק. וכן המוכר עצמו אינו רשאי למכור עצמו לעכו"ם ואפילו לגר תושב. ואם עבר ומכר עצמו אפילו לעכו"ם ואפילו לעבודת כוכבים עצמה ה"ז מכור שנאמר או לעקר משפחת גר לעקר זה הנמכר לעבודת כוכבים עצמה: **ד** בא ואמר לך הריני מוכר עצמי לעכו"ם אין אתה זוקק לו עד שימכר אבל לאחר שנמכר לעכו"ם אע"פ שעבר ועשה שלא כהוגן מצוה לפדותו ולא יטמע בהם שנאמר אחרי נמכר גאולה תהיה לו: **ה** אחד המוכר את עצמו או שמכרוהו ב"ד אינו נמכר בפרהסיא על אבן המקח ולא יבסיממא כדרך שהעבדים נמכרין שנאמר לא ימכרו ממכרת עבד אינו נמכר אלא בצנעה ודרך כבוד: **ו** כל עבד עברי אסור לעבוד בו וכו' בפרך. ואיזו היא עבודת פרך זו עבודה שאין לה קצבה ועבודה שאינה צריך לה אלא תהיה מחשבתו להעבירו בלבד

א סמ"ג ע"פ סי' פ"ג: ב סמ"ג לאין סי' ק"ה:

לח משנה

פ"א ג עבד עברי שמכרוהו ב"ד אין מוכרין וכו' או לגר צדק. אין לה ראה בגמרא אבל כיון שאמר בספ"ה אינו נמכר אלא לך משמע ליה לרבינו דהוא הדין לגר דקד לאין מכשילו לעבור על המנזות:

ו ואיזו היא עבודת פרך וכו'. כך אמרו בספיני לא תרדה בו בפרך שלא תמכר לו הכסם לי את הכסם הזה והוא אינו כריך הגן לי את הכסם הזה והוא א"כ עדור תחת גפן זו עד שפחה שמה תאמר לזוך עומה וכו' עושה והרי הדבר מסור ללכ שנאמר ויראם מאלהיך הא כל דבר שהוא מסור ללכ נאמר בו ויראם מאלהיך ע"כ. ונראה לרבינו ו"ל סוכר דכרייתא מפרשה בפירוש דפרך שני עניינים חלוקים הראשון שמעבדו בדבר שאינו כריך לו השני שמעבדו בדבר שאין לו קצבה שזה נעדר ודאי הוא לו כיון שאין נותן לו קצבה ממלכתו וכנגד הא' הנאמר כרייתא שהוא מעבדו נדבר שאינו כריך אחרת כרייתא שמה תאמר לזוך עומה וכו' עושה כלומר החלוקה הא' אינה קרויה פרך שיוכל לומר לזוך עומה אינו עושה לו"ה שהאל יודע תעלומות ויודע אס כריך לו או אינו כריך וכו' וכו' מ"ש שמה תאמר לא קאי אלא לחלוקה דפחה ביה ולא אמאי דסליק מנייה

הנהגות מיימוניות

ב [א] והא דתניא במכילתא דבין לרבי ישמעאל בין לרבי עקיבא גר נקנה בעבד עברי החם מוכר בנר הבא על בת ישראל שמשפחה אס היא לו משפחה וכן פירש רבינו יהודה ס"ה ע"כ: ו [ב] כח"כ ילפינן פרך מפרך האמור במצרים ותניא בפרך שהיו מחליפין עבודת אנשים לנשים ועבודת נשים לאנשים עבודת יום ללילה ועבודת לילה ליום ותניא לא ירדה בו בפרך לא יאמר לו החם הכוס והוא אינו צריך וא"ת לעצמי אני עושה דבר המסור ללב נאמר בו ויראת וגו' ע"כ בס"ה לאין סי' קע"ד:

העל: ה אחד המוכר עצמו או שמכרוהו ב"ד וכו'. זה מפורש נמורת הניס

קנין. הלכות עבדים פ"א

עד שאכל: וכתב הראב"ד מכאן אמרו חכמים שלא יאמר לו עדר וכו' עד מקום פלוני. א"ל הסברה שלו היא זו אבל חכמים לא פירשו בו טעם קצנה ולא אמרו שלא יאמר לו עדר תחת הגפנים עד שאכל משום קצנה ולא קצנה אלא שלא יאמר לו עד שאכל והוא מתעבד לנא וכו'. ואינו רואה בכל הדברים האלו השגה לדברי רבינו דמה לי אומר עד שאכל והוא מתעבד לנא עד שיטעור כדברי הראב"ד מה לי שהטעם מפני שלא נתן קצנה כדברי רבינו שטעם הנער בלא נתן לו קצנה מפני שהוא מוטעבד בכל שעה כמו שאמרו דשאני בין בהצאה שיש לה קצנה לשאין לה קצנה ואם נתן לו מלאכה שאין לו קצנה כדי ללערו הדבר מסור לה' שידע אם נתכוון ללערו. ומ"ש ועוד העבד לא יהיה אלא כפועל וכו'. איכה לאקשוי ולדידיה מני נפח אלא מאי אית לך למימר דמיירי בשעשה כן שאמר לו עד שאכל ונאחזק מלכא לרבינו נמי מיירי בשאמר ליה עד שאכל וטעמא משום דלא נתן לו קצנה:

ומ"ש וכן העכו"ם שנמכר לו וכו'. מוזכר כצדק. ומ"ש ואין נזקקין לכנוס לרשותו של עכו"ם וכו'. במ"כ: של עכו"ם וכו'. ע"כ: ז' בל עבד עברי וכו'. עד בשהיה עושה מקורב. הכל במכילתא ונמ"כ: בד"א וכו'. גם זה שם אצל צננו ומלמדו רשאי וכמו רבינו שהוא הדין לשאר כל אדם שאינו עבד ונתן טעם לדבר:

ח אנשים שאינם נוהגים בשורה וכו' עד מותר להשתמש בו כעבד.

מ"ע"א פרק אלוהו נשך (דף ע"ג ע"ב). וכמו הראב"ד ז"ל במ"י ראשי לא נאמרו דברים הללו בגמרא וכו'. ואינה השגה שהוא ז"ל מפרש משעבדי צהו טפי שפועל עשה ומשמעותו בהם שיה ט"ו רבינו מפרש שמשעבדים יותר מדאי ויש הוכחה לפירוש רבינו מוקמך לזה בגמרא הוא דמי שאינו נהג כשורה מותר להשתעבד בו. ומ"ש רבינו אצל לא כעבד כלומר כעבד כעמי:

מ כ" עבד עברי וכו' עד בקונה ארון לעצמו. פ"ק דקידושין (דף כ:).

ואעפ"כ הפועלים ויכנס בשעת כניסתם ויאלץ בשעת ארילתם ועבדו בשדה כעין עבדותם ומה קצב ימן אדם לפועלו אצל הממכר הזה מופלג הוא ומפליג הדברים למה שיראה עכ"ל:

עוברים בלא תעשה שנאמר לא ירדנו בפרך לעיניך. ואין אנו נזקקין לכנוס לרשותו של עכו"ם ולברוק אחריו שלא יעבידנו בפרך שנאמר לעיניך בזמן שאתה רואה: ז' כל עבד עברי אסור לישראל שקנהו להעבידו בדברים בזוים שהם מיוחדים לעשות העבדים כגון בשיוולק אחריו כליו לבית המרחץ או יחלוץ לו מנעליו שנאמר לא תעבוד בו עבודת עבד אינו נוהג בו אלא כשכיר שנאמר כשכיר כתושב יהיה עמך. ומותר לספר לו שערך ולכבס לו כסותו ולאפות לו עיסתו אבל לא יעשה אותו בלן לרבים או ספר לרבים או נחתים לרבים. ואם היתה אומנותו זאת קודם שימכר הרי זה יעשה אבל לא ילמדנו בתחלה מלאכה כלל אלא אומנות שהיה בה היא עושה כשהיה עושה מקודם. בד"א בעבד עברי מפני שנפשו שפלה בכיורה.

אבל [ג] ישראל שלא נמכר מותר להשתמש בו כעבד שהרי שאיננו נוהגין בשורה מותר לרדותן בחוקה ולהשתעבד [ד] בהן. *מלך שגור שכל מי שלא יתן המס הקצוב על כל איש ואיש ישתעבד לזה שנתן המס על ידו זה מותר [ה] להשתמש בו יותר מדאי אבל לא כעבד ואם אינו נוהג בשורה מותר להשתמש בו כעבד: ז' כל עבד עברי או אמה העבריה חייב הארון להשוותן לו במאכל ובמשקה בכסות ובמדור שנאמר כי טוב לו עמך שלא תהא אמה אוכל פת נקי והוא אוכל פת קיבר אתה שותה יין ישן והוא שותה יין חדש אתה ישן על גבי מוכין והוא ישן על גבי התבן: אתה דר בכרך והוא דר בכפר או אתה דר בכפר והוא יושב

השגת הראב"ד

*מלך שגור שכל מי שלא יתן המס וכו' עד הרי זה מותר להשתמש בו יותר מדאי. א"ל במ"י ראשי לא נאמרו דברים הללו בגמרא לענין זה אלא שהיו אנשים פורעים מן העמך כשציל מנדיהם והיו המס עשרה דינר והיו עושים להם מלאכה שיה חמשה עשר דינר ושאל אם היא הלוואה ויש בה משום רבית או לא ופשוט ליה דלאו הלוואה היא אלא זמני דמללח הוא דלית ליה רשות לזבני להו כעבדי עד דפרעי עכ"ל:

אמה העבריה חייב הארון להשוותן לו במאכל ובמשקה

בכסות ובמדור שנאמר כי טוב לו עמך שלא תהא אמה אוכל פת נקי והוא אוכל פת קיבר אתה שותה יין ישן והוא שותה יין חדש אתה ישן על גבי מוכין והוא ישן על גבי התבן: אתה דר בכרך והוא דר בכפר או אתה דר בכפר והוא יושב

א סמ"ג לאוין ס"י קע"ז: ב סמ"ג ס:

לחם משנה

מיניה. ועם זה תהוה קושיית הרא"ש שהשיג על רבינו דלפירושו לא אמי שמא תאמר אלא לחלוקה קמייתא וכן נראה קצת מפירושו רש"י דפירש במומש. ומה שהקשה הרא"ש ז"ל יש לחמוה עליו איך דימה עבד לפועל שאני פועל שעושה מרצונו חדע לך דהרי תבד רבינו לקמן דעבד עברי אסור להשתמש בו כעבד ופועל מותר מפני שעושה מרצונו ובההיא אמר בספרי לא תרדה בו צפרן זו אי אתה רודה צפרן אצל אמה רודה צנן חורין צפרן. ועוד דפועל הוא יום אחד או חצי יום וכבר יש לו קצנה אצל לזה אין לו קצנה שאומר עד שאכל והוא חושב שהיא שעה אחת ולפעמים יעבור יותר משתי שעות או יותר וזהו הנער שהוא טורח יותר ממה שחשב צחלה:

ז ואם היתה אומנותו זאת וכו'. בספרי יעבוד עמך שלא ממסור לו אומנותו לאחר שאם היה בלן לרבים ספר לרבים נחתים לרבים לא יעשה רבי יוסי אומר אם היתה אומנותו לפניו כן יעשה אצל רבו לא ילמדנו צחלה וכו' ע"כ. משמע דרבי יוסי פליג את"ק אומנותו לפניו על רבינו ז"ל למה לא פסק כתי"ק:

ח אנשים שאינם נוהגים בשורה. לשון הגמרא בפרק אלוהו נשך אמר ליה רב פפא ליה רב פפא חוי

דעוממא הוה משום רביית אבל לרבינו נראה דאילו משעבד אלא מטעם גזל דמשעבד צללו שלא כדון וכן כתבו רבינו בהלכות גזילה פרק חמישי ועדקאמר טפי משמע ליה לרבינו ז"ל דהוא קשיא ליה דהוה משעבדים יותר מדאי והוה גזל אלא הרא"ש ז"ל מפרשה בהשגות לענין רביית וטפי דקאמר ר"ל אם הם נוהגים בעצמם עושה משמשים בהם שוה ט"ו והחמשה הם הריבית והסוספות כחזו דלא גרסי טפי וכו' שצנכין היו מחזירים להם המעות שפורעים עצמם אלא בעוד שהמעות צדים ואינם פורעים להם משמשים בהם. אצל הרא"ש ז"ל נראה שגורס טפי וכדכתיבנא אף ע"ג דצנכין לשון ההשגה כחזו דלית ליה רשות לזבני להו כעבדי עד דפרעי דמשמע דלצנכין הוה

מגדל עוז

אמרו חכמים וכו' וכן לא יאמר לו תפור וכו' עד דבר קצוב שהוא נריך לו: בתב הראב"ד ז"ל סברה זו שלו היא אצל חכמים לא פירשו בו טעם קצנה ולא אמרו אלא שלא יאמר לו עד שאכל והוא מתעבד לנא וכו'. ואני אומר האמת הוא כי נמורת חכמים נאמרו לא הלכות אלו פירשם כדרי סיני בתנן י"ב ופסק י"ב וי"ד והלכות שם אצלנו כדברי הראב"ד ז"ל אצל זכור אני ללשון ר"מ ז"ל שלמדת ושתכחתי:

ז וכן העכו"ם שנמכר לו וכו' ואם הניחוהו וכו' עד דמעת עמלו. הכל נמ"כ פרשת בהר סיני: ח אנשים שאינם נוהגין בשורה עד להשתעבד בהן: מ"ך שגור וכו' עד יומר מדאי: בתב הראב"ד ז"ל במ"י ראשי לא נאמרו דברים הללו בגמרא וכו': ואני אומר חיי חיי עולם בגולה ובנעלם אלא ה"ג פרק הסוהן (דף מ"ו) גמרא מתימין דהמחזיר את גרושתו כו' אמר ליה רב פפא חוי מר הני דבי פפא רב אצל דיבין זוי ארביסי לבריהו ומשעבדי צהו עבידתה למיתתה או נפקי צריכי גיטא דמיתתה או לא אמר ליה אבי השתא שכיבי ולא אמר לכו הא מילתא הכי אמר רב ששמו מוהקייסו דהני בעבדא מלמא מנא ומלמא אמר נתן דלא היכי כנגא משעבדנא למתן דידיה כנגא ע"כ והיא דואי לא אפסק לפרושה אלא משום עבידתה אלא דבא אי רביי גיטא צעא מניה בשלמא בפרק אלוהו נשך שייך לפרושי דקאמר מר מתיי טעמי חלד דמתניא לגבי רבית ועוד דלא גרסינן בה כי נפקי צריכי גיטא דמיתתה או לא אלא הא דפרק הסוהן דמתמאר לגבי קניין עבדים וגרסינן בה כי נפקי טי' היכי מני מפרש לה לענין רבית על כן אני מסיקם עם דברי ר"מ ז"ל וחי רבינו הראב"ד ז"ל יעמדו לקן הימין לעולם ועלומי עולמים: אבל לא בעבד ואם אינו נוהג בשורה כו'. פ"ק דקידושין (דף כ:) ונמ"כ פרשת בהר סיני: מ בל עבד עברי עד שהוא עושה לו. פ"ק דקידושין ויש פירקא במרא דערפין ונמ"כ פרשת בהר סיני:

קנין. הלכות עבדים פ"א פ"ב

ואעפ"כ צריך העבד לנהוג בעצמו מנהג עבדות וכו'. כ"כ כי ימכר לך אחיך שמנהוג בו בלא חסד יוכל אף הוא ינהוג עמך בלא חסד מ"ל עבד יכול אף אמה תמנהג עמו כעבד מ"ל אחיך לא כילד אמה נהוג בלא חסד והוא נהוג בעצמו בעבדות:
י אין אמה העבדיה נהוג וכו'. כפרק המקדש שהיו (דף כ"ט) אין עבד עברי נהוג אלא בזמן שהיוכל נהוג שנאמר עד שנת היוכל עבד עמך:

נקנה בשטר אלא מדכחיב אחיך העברי או העבדיה הוקשו זה לזה ובאמה כמיז לא האל כאלת העבדים ודרשין אבל נקנית היא כקניין העבדים ולמדנו שקניינה יהיה בשטר ולא בחזקה מדכחיב אס אחרת יקח לו הקשה הכמוז לאחרת כלומר אשה הנקנית בשטר מכל מקום עיקר למדת קניינות בשטר היו מעבד כעני וכשם שהוא או רבו המוכרו כומצין השטר כן אמה העבדיה אצ כומצו והוא הדין לעבד עברי כמו שכחתי:

פ"ב א עבד עברי שמכרוהו בית דין נקנה בבכר וכו'. משנה פרק קמא דקידושין (דף י"ד): עבד עברי נקנה בכסף ובשטר וכלל מקום היו שזה כסף בכסף דילפינן מוקין ועבד עברי דכחיב כהו ישיב כמו שכחבו המוספות בריש קידושין. אבל קשה שכחב רבינו עבד עברי שמכרוהו בית דין ובגמרא ילפינן מקראי דלא שגא בין מכרוהו בית דין למוכר עצמו. ומנאמי בספר מוגה שכחב כשון הוה עבד עברי שמכרוהו בית דין והמוכר עצמו נקנה בכסף (לענין זה): כיצד בשטר וכו'. שם (דף ט"ו). שגור אמה העבדיה מי וכתבו רב הונא אמר ארין כומצו רב חסדא אמר אצ כומצו ופסק רב חסדא דאצ כריך לכותב כמי מוכרה לך והוא הדין לעבד דלא ידעינן לעבד

ב מברוהו ב"ד עובד שש שנים. כלומר ולא יומר כמו שיתבאר בסמוך. ומה שכחב מיום מכירתו במכילתא ובשביעית שביעית למכירה או אינו אלא לשנים מ"ל שש שנים יעבוד היו שביעית למכירה ולא שביעית לשנים ובפרק קמא דקידושין ירושלמי נמי שביעית של מפרה לא שביעית של עולם. ומ"ש ואם פגעה בו שנת השמיטה כן נלמד ממה שכחבתי בסמוך בשם מכילתא והירושלמי שביעית למכירה ולא שביעית של עולם. ורבינו כחב בפירוש המשנה שזהו למאמר הכתוב שש שנים יעבוד ובשביעית למשמע שאף שביעית יעבוד. ומ"ש אלא אם פגעה בו שנת יוכל וכו'. שם ושכ אל משפחתו וכו' אמר ראב"י כמה הכתוב מדבר במכרוהו ב"ד שמים ושלש שנים לפני היוכל שהיוכל מוילאו: המוכר

יושב בכרך שנאמר ויצא מעמד מכאן אמרו כל הקונה עבד עברי כקונה ארון לעצמו. וחייב לנהוג בו מנהג אחוה שנאמר ובאחיכם בני ישראל. ואע"פ כן צריך העבד לנהוג בעצמו מנהג עבדות באותן העבודות שהוא עושה לו: י אין אמה העבדיה נהגת ולא עבד עברי נהוג אלא בזמן שהיוכל נהוג בין עבד עברי שמוכר עצמו בין זה שמכרוהו בית דין וכבר ביארנו מחי בטלו היוכלות:

פרק שני

א עבד יעברי שמכרוהו ב"ד (והמוכר עצמו) נקנה בכסף ובשורה כסף ובשטר. כיצד בשטר כותב לו על הנייר או על החרס הריני מכור לך הריני

קנוי לך ונותן לו השטר: **ב מברוהו** בית דין עובד שש שנים מיום מכירתו ובתחלת השנה השביעית שלו יצא בן חורין. ואם פגעה בו שנת השמיטה בכלל השש הרי זה עובד בה. אבל אם פגעה בו שנת יוכל אפילו

א סמ"ג עשין ס' פ"ג טו"ד ס' ק"י רס"ו: ב סמ"ג שם טור שם:

לחם משנה

היו פורעים מעוה ל"ל עד דפרעי ה"ק עד שיפרעו למתן יש להם רשות למוכרום אבל אחר שפרעו למתן אין להם רשות למוכרום אבל מכל מקום הלוקח אותם מוכה המעוה מת עבודתם:

ב מברוהו ב"ד עובד שש שנים וכו'. כתב הרב ענ"כ כ"מ ז"ל ומ"ש מיום מכירתו במכילתא כו' ומשמע דק"ל דמלת מיום מכירתו הוא למעוטי שאינו יוצא בשמיטה ועל זה כתב שהוא במכילתא וירושלמי אכל לך ידעמי אף מיום מכירתו ימנע שלא יא בשמיטה דיומן דאף שכחב עובד שש שנים הוה סלקא דעמינא דיומא בשמיטה ומה אי מקיים עובד שש שנים שנמכר סיכך ומיד לאחר השמיטה א"כ אין מיום מכירתו ממנע דאינו יוצא בשמיטה הא לא קאי אלא אשש שנים דקאמר. ולי נראה דמיום מכירתו לא מונעט שלא נאמר אלא דהאי שש שנים הם מיום ליום ולא שנת עולם דיום אחד לפני ראש השנה שנה ומיעט או כלומר מיום מכירתו כלומר שהשש נחשבים מיום מכירתו ולא משנת מכירתו שאם השש היו שנת עולם לא היה עובד שש מיום מכירתו אלא משנת מכירתו ודין זה הווכר בערכין פרק הגב י' (דף י"ח): שש שנים שבעד עברי דכחיב שש שנים יעבוד ובשביעית פעמים דבשביעית נמי יעבוד והירושלמי נמי נהגא אלא קא מספקא להו והכי קאמרי בשביעית של מכירה או אינו אלא שביעית לשנים ואע"פ שאינו שביעית למכירה הא ליתא דאי המכילתא נסתפק בזה היכי פטינן לה מקאמר שש שנים עבוד הרי עינין הספק בנקומנו עומד דלמא דהשש שנים הם שנת עולם דאי אחרת בשנת עולם דמה שסתפק המכילתא הוה אם יוצא בשמיטה אם לאו שפיר קא פטינן לה מנדקאמר שש שנים דאם איתא דהיה יוצא בשביעית לא הויל"ל שש שנים שהרי אינו זמן קלוב ולא הויל"ל אלא בשביעית יא פי הכי דגוי יוכל לא כחב רומנא אלא עד שנת היובל יעבוד וכו' ולא כתב שזו זמן לפי שאינו קלוב. ומו דדברי הירושלמי מוכיחים בהדיא דהספק לא היה אלא אם יוצא בשמיטה או לא דגרסינן התם א"כ הוה אס אחרת את שביעית של עולם א"כ מה היוכל בל מוילאו

שנאמר

משנה למלך

כו' דמשמע מיה דהספק לא היה אלא אי יוצא בשביעית אי לא ומו דהוה ליה להביא מאי דלחומר במסכת ערכין דלומר בהדיא דהשש שנים הם מיום ליום אלא דדאי דקושטא דמילתא הוה כדמכילתא לעיל דק"ל דמיום מכירתו הוא למנעט שאינו יוצא בשמיטה: וז"ל ובתחלת השנה בו ירושלמי פ"ק דקידושין כחיב שש שנים יעבוד כיצד הוה עובד יוכל יוצא בסוף שש מ"ל יוכל לא בסוף שש מ"ל שש שנים יעבוד הא כיצד עובד כל שש יוצא בתחלת שש. ומ"ש השביעית שלו כלומר דלא הוה שביעית של עולם שהיא השמיטה אלא שביעית שלו כלומר למכירתו:
ומ"ש ואם פגעה בו שנת השמיטה בכלל השש הרי זה עובד בה. זה נלמד מן המכילתא והירושלמי שכחבו בסמוך. ורואיני לרבינו בפירוש המשנה שכחב ז"ל ואפילו היה בכלל השש שנים שמיטה והוא מה שאמר שש שנים יעבוד ובשביעית ר"ל פעמים שהוא עובד בשביעית וקשה דהכי קאמר פעמים שהוא עובד וכו' הא לעולם עובד בשביעית שהרי אינו נמכר לפחות משש פעמים דכר"ה לא נמכר וכו' כיון דמיום ליום לעולם הוא עובד בשביעית. או קשה דבמסכת ערכין (דף י"ח): למדו מבשביעית שאין השש שנים שנת עולם אלא מיום ליום ומשמע דק"ל דשביעית אינה שמיטה אלא שביעית למכירה ואילו רבינו משמע דק"ל דשביעית הוה שמיטה ומיה יליף שאינו יוצא בשמיטה ונראה דרבינו ראה להביא גם למה שכחב שש שנים מיום שנמכר עד תשלום שש שנים שהכוונה לומר שהם מיום ליום ולא שנת עולם ועל זה הביא רש"י ממכילתא הכתוב ובשביעית ר"ל פעמים שצובד בשביעית כלומר בשנת הששע למיין העולם וכמו שפירשו לעיל דמזה ג"כ נלמד דאינו יוצא בשביעית דאם היה יוצא ליתא נפקותא לשנה אחרת בין אי הוה שנת עולם או מיום ליום היה דהא כשנכתב שביעית לעולם יוצא. אלא שקשה ליה דלמא דשמיטה אינה משמטת להויא את העבדים אלא בסופה כדניה כספיים כדמתיב בפרק המקדש את שדהו וכו' א"כ איתא נפקותא בין שנת עולם למיום ליום. (עיין בצרייתא שאכתוב לקמן שקשה ליה המירון דמהתם מוכח דמק"ל ידעמי אית לן לרבינו יציאה לעבדים בשמיטה).
א"כ איתא למומר דהק"ד דהיה יוצא בשמיטה היה ממאמר הכתוב ובשביעית דהוה ק"ל דהיא שביעית של עולם שהיא השמיטה ויפין שהוכחנו דבשביעית היא השנה השביעית למכירתו ואחא למומר שפעמים עובד בשביעית א"כ לא איתר לן קרא לרבינו יציאה לעבדים בשמיטה: ומ"ש אבל אם פגעה בו שנת יוכל אפילו נמכר שנה אחת לפני היובל הרי זה יוצא לחירות שנאמר עד שנת היובל יעבוד וכו'. ברייתא צ"פ דקידושין (דף ט"ו). וקשה דבגמרא דכחו לקרא דעד שנת היובל נמכרו עמנו וקרא דושב אל משפחתו במכרוהו ב"ד וכו' הו"ל לאחתי קרא דושב אל משפחתו. עוד מימה דלמה ליה לאחתי קרא דבשנת היובל הואת אחר שלא הווכר בגמרא ולמה לן מרי קראי למכרוהו ב"ד ומו דקרא דבשנת היובל בהשמטת קרקעות מיירי ולא בהולאת עבדים. ורואיני צ"כ ברייתא ח"ל בשנת היובל הואת או מוילאו עבדים ופין השביעית מוילאו עבדים והלא דין הוא ומה א"כ היובל שאינו משמט כספיים מוילאו עבדים שביעית שמשמטת כספיים אינו דין שמוילאו עבדים מ"ל בשנת היובל הואת או מוילאו עבדים ופין השביעית מוילאו עבדים ע"כ. וזה וכל ליישב קא הקושיה הנהיגו והוה לרבינו כחב קודם לזה שש פגעה בו שנת השמיטה שצובד בה וכו' א"כ כתב שאם פגעה בו שנת יוכל שיהא לחירות. וא"כ ראה להוכיח מקראי השני דיניי הללו ופתח להוכיח בנמי דסליק מיניה וסיים בנמי דפתח ביה שהוא שהשמיטה אינה מוילאו את העבדים ולמד דין זה מקרא דבשנת היובל הואת ליישב דמ"כ שכחבו. אך קשה דרבינו בפירוש המשנה הוכיח שאין השביעית מוילאו עבדים מקרא דובשביעית יא וכמו שכחבו למעלה ורואיני להרב ב"מ בזה עירוב פשוטי פסוקים יע"ש ודברי רבינו כריסים תלמוד ז"ל:

ב מברוהו ב"ד עובד שש שנים וכו'. כתב הרב ענ"כ כ"מ ז"ל ומ"ש מיום מכירתו במכילתא כו' ומשמע דק"ל דמלת מיום מכירתו הוא למעוטי שאינו יוצא בשמיטה ועל זה כתב שהוא במכילתא וירושלמי אכל לך ידעמי אף מיום מכירתו ימנע שלא יא בשמיטה דיומן דאף שכחב עובד שש שנים הוה סלקא דעמינא דיומא בשמיטה ומה אי מקיים עובד שש שנים שנמכר סיכך ומיד לאחר השמיטה א"כ אין מיום מכירתו ממנע דאינו יוצא בשמיטה הא לא קאי אלא אשש שנים דקאמר. ולי נראה דמיום מכירתו לא מונעט שלא נאמר אלא דהאי שש שנים הם מיום ליום ולא שנת עולם דיום אחד לפני ראש השנה שנה ומיעט או כלומר מיום מכירתו כלומר שהשש נחשבים מיום מכירתו ולא משנת מכירתו שאם השש היו שנת עולם לא היה עובד שש מיום מכירתו אלא משנת מכירתו ודין זה הווכר בערכין פרק הגב י' (דף י"ח): שש שנים שבעד עברי דכחיב שש שנים יעבוד ובשביעית פעמים דבשביעית נמי יעבוד והירושלמי נמי נהגא אלא קא מספקא להו והכי קאמרי בשביעית של מכירה או אינו אלא שביעית לשנים ואע"פ שאינו שביעית למכירה הא ליתא דאי המכילתא נסתפק בזה היכי פטינן לה מקאמר שש שנים עבוד הרי עינין הספק בנקומנו עומד דלמא דהשש שנים הם שנת עולם דאי אחרת בשנת עולם דמה שסתפק המכילתא הוה אם יוצא בשמיטה אם לאו שפיר קא פטינן לה מנדקאמר שש שנים דאם איתא דהיה יוצא בשביעית לא הויל"ל שש שנים שהרי אינו זמן קלוב ולא הויל"ל אלא בשביעית יא פי הכי דגוי יוכל לא כחב רומנא אלא עד שנת היובל יעבוד וכו' ולא כתב שזו זמן לפי שאינו קלוב. ומו דדברי הירושלמי מוכיחים בהדיא דהספק לא היה אלא אם יוצא בשמיטה או לא דגרסינן התם א"כ הוה אס אחרת את שביעית של עולם א"כ מה היוכל בל מוילאו

שנאמר

מגדל עז

פ"ב א עבד עברי שמכרוהו עד וזמן לו השטר. פ"ק דקידושין (דף י"ד): ב מברוהו ב"ד עובד שש עד שנאמר בשנת היובל הואת. פ"ק דקידושין (דף ט"ו) ונדנה פרי יוצא דופן (דף מ"ז ומ"ח) ובערכין

המוכר

פ"ב א עבד עברי שמכרוהו עד וזמן לו השטר. פ"ק דקידושין (דף י"ד): ב מברוהו ב"ד עובד שש עד שנאמר בשנת היובל הואת. פ"ק דקידושין (דף ט"ו) ונדנה פרי יוצא דופן (דף מ"ז ומ"ח) ובערכין

ועל הארץ תישן.

ולכאורה קשה ממה ששינינו (ברכות סב:), תניא בן עזאי אומר, על כל משכב שכב חוץ מן הקרקע. וע' בהג' היעב"ץ (שם) שכ' שמה שהתנא אמר "ועל הארץ תישן", לאפוקי מטה כבודה וכרים וכסתות, מ"מ לא ישכב ערום (כדרך שהיו שוכבים אז) וגופו נוגע בקרקע, אלא בכסותו, או כר אחד וכסת תחתיו, כדתנן (ריש תמיד), ופרחי כהונה איש כסותו בארץ. והגאון ה"שפת אמת" ז"ל תי' לבניו בעת לימודם במס' אבות, כי התנא בא לומר לנו, שאפי' אין לו אלא רק משכב כזה של קרקע, לא יתבטל בגללו מדברי תורה. ודפח"ח.

עוד י"ל שבא לומר התנא, שלא יפסיק ממשנתו עד שתחטפנו שינה וירדם כמו שהוא על הארץ, שזו עמלה של תורה באמת, וכך היא דרכה של תורה. ומעשה בתלמיד אחד של רבי שמלקעא מניקלשבורג, שמצאוהו ישן על הארץ בפרוודור הישיבה, שחטפתו שינה מרוב מאמצו ועמלו בלימודים, אבל היה מעילו מקופל למראשותיו במקום כר. נענה רבי שמלקעא ואמר, אם לא צנח ממש על הקרקע, אלא היה לו עוד שהות לקפל המלבוש מראשותיו, עדיין לא השיג השלימות בעמלה של תורה. ע"כ. כמה היו רבותינו מתאמצים ועמלים בלימוד התורה, וכך הגיעו למעלות נשגבות.

כך דרכה של תורה פת במלח תאכל וכו'.

הגאון ר' מאיר שפירא ז"ל נכנס אצל עשיר ידוע להתרימו לטובת ישיבת חכמי לובלין. אמר לו העשיר: "תמיהני מה ראה רבינו להקים ישיבה כה גדולה ומפוארת, והלא שנינו 'כך היא דרכה של תורה, פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן'. משנה זו עולה בקנה אחד עם ישיבה כה מפוארת?" ויהי כמשיב לו ר' מאיר: "בתורה נאמר 'לא תשכב בעבוטו כי עני הוא'. ואילו במשלי נאמר 'עבד לווה לאיש מלוה'. ולכאורה סותרים הדברים. אמנם הפ' הראשון נאמר כלפי המלוה, וצריך המלוה לזכרו היטב, ואילו הפ' השני צריך להיות שמור בזכרונו של הלווה. והוא הדין גם בנידון שלנו, שאת המשנה "פת במלח תאכל" צריך לזכור בחור הישיבה, ואילו העשירים צריכים לזכור פסוק אחר, "עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר".

(כיו"ב כ' "מצא אשה מצא טוב", ופ' אחר "ומוצא אני מר ממות את האשה", והדברים סותרים, ולפי"ז י"ל כי האיש צריך לזכור שאם מצא אשה מצא טוב, כי השרוי